

Міністерство освіти і науки України
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ЧАГОВЕЦЬ АЛЛА ІВАНІВНА

УДК 373.2.015.31:[17.022.1+7+796]:001.8(02.064)

**ГАРМОНІЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ 4-6 РОКІВ
У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ
ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Роганова Марина Вікторівна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Танько Тетяна Петрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
декан факультету дошкільної освіти;

доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
завідувач відділу психології праці;

доктор педагогічних наук, доцент
Семенов Олександр Сергійович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри педагогіки.

Захист дисертації відбудеться «18» квітня 2019 р. о 10.00. год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, Президія НАПН України, конференц-зала (1 поверх).

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті СНУ ім. В. Даля <https://snu.edu.ua> та у Науковій бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» – НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Г, (3 поверх).

Автореферат розіслано «16» березня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Сідаш

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Фундаментальні зміни, що відбуваються в сучасному культурно-освітньому просторі, суспільні запити і потреби утверджують думку про пріоритет дитинства як найвідповідальнішого періоду становлення особистості. Саме в дошкільному віці відбувається становлення особистості дитини, формування її фізичної та духовної культури – основи гармонійного розвитку, як краси людської душі та здорового тіла. Сьогодні одним із основних завдань удосконалення дошкільної освіти є виховання гармонійно розвинутої, довершеної, здорової дитини, здатної цілком реалізувати свої духовні, фізичні, інтелектуальні та моральні можливості. Фізичне здоров'я при цьому виступає фундаментом здорової особистості, від якого залежить щасливе життя дитини.

Ця актуальна проблема відображена в низці законодавчих актів та постанов у галузі дошкільної освіти України («Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, «Базовий компонент дошкільної освіти»), у яких зокрема зазначено, що дошкільна освіта виходить на якісно новий етап свого розвитку, а саме: переглянуто ставлення до дитини як головного суб'єкта освіти; метою визначається педагогічна підтримка дитячої індивідуальності; важливого значення надається персоналізації, прагненню дитини до творчої самореалізації завдяки різноманітним засобам і формам взаємодії зі світом у різних видах діяльності.

У наукових працях учених (Г. Беленька, О. Брежнєва, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зайцева, Н. Лисенко, О. Листопад, І. Луценко, В. Маршицька, М. Машовець, З. Плохій, Т. Поніманська, О. Рейпольська, Т. Степанов, Л. Шелестова, К. Щербакова) акцентовано на важливості періоду дитинства для подальшої життєдіяльності особистості, коли відбувається розвиток основних механізмів та утворень, завдяки яким дитина набуває індивідуальних особливостей психіки і поведінки, що дозволяє їй не тільки розвивати пізнавальну, емоційно-ціннісну, мотиваційно-вольову сфери, а й бути унікальною фізично і духовно розвинутою індивідуальністю.

Цілісний розвиток дитини розглядається багатьма вченими (А. Богуш, З. Борисова, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, І. Зязюн, Д. Ельконін, О. Кононко, Т. Комарова, В. Котирло, В. Кудрявцев, С. Ладивір, В. Мухіна, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Л. Українець) як інтеграція процесів розвитку, виховання та саморозвитку дитини, що утворюють єдиний процес гармонійного виховання, результат якого проявляється: у накопиченні ціннісного відношення та інтересу до світу, людини, природи, способу життя, мистецтва та в набутті суб'єктом досвіду в різних видах діяльності та культури поведінки.

Різні аспекти життєдіяльності дитини-дошкільника представлено: *в педагогічній ретроспективі* – Л. Артемовою, З. Борисовою, І. Дичківською, Т. Поніманською І. Улюкаєвою; у дослідженнях *фізичної сфери* – Т. Андрющенко, О. Богініч, Е. Вільчковським, Л. Волковою, Н. Денисенко, О. Дубогай, Л. Лохвицькою, Н. Пангеловою, Л. Сварковською, Н. Семеновою; *в емоційно-*

творчому становленні – І. Білою, Е. Карповою, С. Нечай, О. Кульчицькою, І. Онищук, О. Половіною, В. Рогозіною, О. Семеновим, Е. Помиткіним, М. Рогановою, Т. Танько, А. Шевчук.

Дошкільний вік розглядається як період швидкого формування всіх властивих людині психофізіологічних процесів, тілесно-ціннісних орієнтацій та духовних запитів, що можливо лише у процесі *гармонійного виховання в умовах культурно-освітнього простору дошкільного закладу* у взаємодії соціального оточення і накопиченого духовного досвіду, що створює передумови для організації освітнього процесу на основі цілісності інтегративності та комплексності (В. Андрущенко, І. Бех, Ю. Бабанський, Б. Гершунський, В. Кремень, Б. Лихачов, П. Підкасистий, Г. Пономарьова та ін.).

Загальновизнаним є положення, що рух є основною ознакою розвитку і життя, стрижнем усієї життєдіяльності й поведінки дошкільника. Тому великого значення в контексті нашого дослідження набуває процес фізичного виховання, здійснюване в культурно-освітньому просторі дошкільного закладу і відіграє роль синтезатора всіх видів виховання. Це досягається завдяки застосуванню всіх складових фізичного процесу (засобів, методів і форм), спрямованих на формування в дитини 4–6 років свідомості, волі, почуттів і відчуття власного тіла на основі гармонії душі та тіла.

На сучасному етапі наукові обґрунтування фізичного виховання та визначення його ролі в цілісному розвитку дитини дошкільного віку розглядається у працях Т. Андрущенко, О. Богініч, Е. Вільчковського, Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Єфименка, Т. Круцевич, Л. Лохвіцької, Л. Сварковської, Н. Семенової, Т. Ротерс, які висувають положення про соціальну обумовленість моторної функції та її можливість активно і планомірно впливати на фізичний та загальний розвиток дитини. Це досягається завдяки реалізації засобів і методів фізичного виховання, які розглядаються комплексно й багатогранно і спрямовані на те, щоб виховати здорових, загартованих дітей з гармонійною статурою, високим рівнем розвитку рухів, фізичних і вольових якостей, розумової працездатності, тренованості різних функціональних систем та емоційно-ціннісним ставленням до життя. Саме в організованих формах фізичного виховання, самостійній руховій діяльності задовольняється біологічна потреба дітей у рухах, відбувається вибір і закріплення здорового способу життя та набуття дитиною умінь і навичок життєтворчості.

Фізичне здоров'я тісно пов'язано з духовним, і у взаємодії з ним зумовлює гармонію людського тіла. У наукових працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Лазурського, В. М'ясищева, В. Мухіної, Д. Фельдштейна, О. Запорожця, Ж. Піаже висвітлюється проблема взаємозалежності фізичної і духовної сфер людини. Духовні основи розвитку особистості розглядалися І. Бехом, А. Богуш, М. Боришеським, В. Зеньковським, К. Журбою, О. Кочетовим, Е. Помиткіним, М. Рогановою, С. Русовою, К. Ушинським, Г. Шевченко. Взаємодія фізичного, психічного та соціального здоров'я представлена у працях М. Амосова, О. Аксьонової, І. Брехмана, Е. Вільчковського, Л. Глазиріної, О. Головченко, Н. Денисенко, Н. Пангелової, Т. Ротерс.

Інтеграцію *фізичного, естетичного і музичного виховання* забезпечує унікальний засіб музично-ритмічного напрямку – ритмопластика (Н. Вендерова, Ж. Далькроз, Ф. Дельсарт, А. Рабенек, А. Лоун, Н. Енман, Є Цинзерлинг, Ю. Тревер). Єдність *музики та пластики людського тіла* вивчали Є. Мейман, К. Шишор, М. Болтон, К. Коффка, К. Орф, Б. Теплов, К. Тарасова, А. Готсдинер, Б. Юсов та ін. Питання *взаємодії фізичного, морально-естетичного і музичного виховання* розглядали І. Беленька, О. Богініч, А. Буреніна, Н. Ветлугіна, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Т. Дмитренко, Т. Захарова, Н. Зеленко, В. Ждан, М. Жигалова, М. Єфименко, Т. Лисицька, Т. Ротерс, Ю. Шевченко, А. Шевчук.

Одним із головних чинників гармонійного виховання виступає культурно-освітній простір дошкільного закладу, який виконує унікальну роль у цілісному розвитку дитини (психічному, фізичному, інтелектуальному, естетичному, моральному), інтегруючи різні види діяльності та об'єднуючи всіх суб'єктів виховного процесу, він поступово готує дитину до залучення в складні системи соціальних відносин. Роль середовища у формуванні особистості досліджували Ю. Мануйлов, М. Федорова, Т. Менг, А. Деркач, І. Соловійов, А. Маркова, З. Курлянд, Л. Панченко, М. Марусинець, О. Малахова.

У контексті проблеми гармонійного виховання дітей 4–6 років сучасними науковцями вивчено окремі аспекти, а саме: формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку (Т. Андрющенко); комплексний розвиток фізичних і моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання (Є. Яхно), розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму (В. Поліщук); формування гармонійно розвиненої особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання (Н. Пангелова); зміст і засоби програми інтегрованого розвитку рухових і моральних якостей дітей (Т. Круцевич); фізичне виховання дошкільників засобами гри (О. Богініч); розвиток творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності (І. Онищук); педагогічні засади валеологічного виховання (С. Юрочкіна); формування здорової особистості дитини 6-го року життя (Н. Семенова); формування навичок виконання танцювальних вправ (Т. Ротерс); проблема інтеграційних процесів у педагогічній теорії та практиці (М. Єфименко); формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника в позашкільному навчальному закладі (О. Семенов); вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників (А. Шевчук); процес залучення особистості до сприйняття музичного мистецтва (Т. Танько); фізичний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами інтеграції рухів і музики (Ю. Шевченко); наступність у прищепленні здорового способу життя старших дошкільників і молодших школярів (Т. Бабюк); формування в дітей 5–6 років мотивації до занять фізичною культурою (Л. Сварковська). Досліджено окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх фахівців із дошкільної освіти до створення умов для збереження здоров'я дітей дошкільного віку та формування в них навичок здорового способу життя (Н. Денисенко, Г. Григоренко, Л. Зданевич, Ю. Коваленко, Н. Маковецька, В. Нестеренко, Г. Цветкова та ін.).

Однак, незважаючи на увагу дослідників до цієї проблеми, деякі її напрями залишаються недостатньо розробленими. Зокрема відсутня система *гармонійного виховання* в культурно-освітньому просторі ДНЗ, що ґрунтується на взаємодії фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) компонентів, яка має забезпечити цілісний розвиток дитини, прояв її творчості та унікальності.

Отже, соціальна значущість та недостатня розробленість зумовили необхідність більш глибокого вивчення цієї проблеми й усунення цілого комплексу протиріч:

– на *соціально-педагогічному рівні* – між соціальною потребою суспільства в здорових, гармонійно розвинених дітях – майбутнього України – й недостатньою розробленістю педагогічної стратегії її реалізації;

– на *теоретико-методологічному рівні* – між визнанням цінності цілісного розвитку дитини-дошкільника та відсутністю теоретико-методологічних засад побудови системи гармонійного виховання в культурно-освітньому просторі дошкільного закладу;

– на *методико-технологічному рівні* – між базовим змістом дошкільного виховання, що задає освітній стандарт, і необхідністю формування творчої гармонійної особистості дитини 4–6 років з метою збереження й розвитку її унікальної самобутності.

Важливістю теоретичного обґрунтування зазначеної проблеми, наявністю наукових передумов для її вивчення й необхідністю практичного вирішення зумовлений вибір *теми дослідження: «Гармонійне виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу».*

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження є складовою проблеми Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської міської ради «Організаційно-методологічні засади підготовки вчителя для сучасної школи ХХІ століття у контексті інтеграції України в європейський освітній простір» (протокол № 6 від 16.06.2013 р.) та виконане у межах комплексної теми академії «Виховання духовної культури у дітей дошкільного віку», що розроблена кафедрою теорії та методики дошкільної освіти (державний реєстраційний № 0117U007460).

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 4 від 16.11.2016 р.)

Об'єкт дослідження – процес гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Предмет дослідження – педагогічна система гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити, експериментально перевірити педагогічну систему гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Визначити й обґрунтувати методологічні основи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

2. Здійснити історико-педагогічний аналіз проблеми гармонійного виховання дітей дошкільного віку.

3. Обґрунтувати концепцію гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

4. Схарактеризувати культурно-освітній простір ДНЗ та розкрити його роль у гармонійному вихованні дитини.

5. Визначити критерії, показники і рівні гармонійної вихованості дітей 4–6 років.

6. Теоретично обґрунтувати та змодельовати процес гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ і визначити педагогічні умови, що сприятимуть його ефективному функціонуванню.

7. Експериментально перевірити модель педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ та розробити методичне забезпечення цього процесу.

Головною **концептуальною ідеєю** дослідження є положення про те, що на сучасному соціально-політичному, соціокультурному етапі розвитку суспільства вкрай необхідні зміни загального погляду на виховання в напрямі його людинотворчості та культуротворчості, чим і визначається пріоритет здорового способу життя, духовно-моральних цінностей, створення умов для цілісного розвитку людини, утверджуючи думку про перевагу дитинства як найвідповідальнішого періоду розвитку особистості, коли відбувається становлення здорової, цілісно й духовно розвиненої, довшеної особистості, уповні спроможної реалізувати свої фізичні, інтелектуальні, моральні й духовні можливості в умовах культурно-освітнього простору ДНЗ.

Авторська концепція представляє собою сукупність теоретико-методологічних і науково-методичних положень побудови педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років як інтеграції фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) компонентів, якою охоплюється цілісний освітній процес дошкільного навчального закладу й забезпечується яскраво виражена інтеграція рухової, музично-ритмічної та морально-естетичної діяльності дітей.

В основу розробки авторської концепції покладені основи гуманітарної методології, побудованої на принципах духотворчості, людинотворчості та культуротворчості (Г. Шевченко), що передбачає: визнання самоцінності дитини як суб'єкта культурно-духовного розвитку; педагога як ретранслятора між дитиною і культурою, здатного виховати фізично здорову людину та підтримати індивідуальне її самовизначення особистості в цінностях культури; гармонійне виховання як процес цілісного розвитку дитини, інкультурації, успішність протікання якого визначається особистими смислами його суб'єктів (вихователь, діти, батьки), їх діалогом і співпрацею.

Оновлений підхід у галузі дошкільної освіти полягає в тому, щоб організувати процес гармонійного виховання дітей 4–6 років на основі взаємозв'язку фізичної й духовної складових виховання, покликаних формувати ціннісно-тілесну та морально-естетичну культуру особистості, у структурі якої загальнолюдські цінності посідають основне місце.

Концепція дослідження обґрунтовується на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

Методологічний рівень відображає взаємозв'язок наукових підходів (антропологічного, аксіологічного, екопсихологічного, суб'єктно-середовищного, системно-синергетичного, інтегративно-діяльнісного) до вивчення проблеми, що запроваджено в процесі дослідження: за *антропологічного підходу*, дитинство розглядається як унікальне соціокультурне явище в життєдіяльності людини, підкреслюючи його як значущість для віднайдення особистістю людських способів задоволення соціальних і духовних потреб; за *аксіологічного підходу* процес гармонійного виховання дошкільника організовується як набуття дитиною життєвого досвіду в процесі фізичного, морально-естетичного розвитку особистості; вимагає будувати педагогічний процес як входження в культуру, коли цінності життя стають змістом виховання, надаючи змогу жити в гармонії зі світом, природою, із собою; за *екопсихологічного* – зумовлюється єдність духовного та фізичного в гармонійному вихованні, що ґрунтується на гармонії зовнішній (тілесній) та внутрішній (духовній); розкриває взаємозв'язок фізичного, морального й естетичного виховання, яке проявляється через духовність людини і красу людської тілесності; за *суб'єктно-середовищного підходу*, увага акцентується на взаємодії і взаємовпливі дитини й культурно-освітнього простору, інтегруючи фізичну, моральну та естетичну складові у вихованні дітей дошкільного віку як процес «сходження» до суб'єктності; *системно-синергетичним підходом* зумовлюється функціонування системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у взаємодії фізичної (ціннісно-тілесної) та духовної (морально-естетичної) доміант, чим передбачатиметься системно-компонентний, системно-структурний та системно-функціональний аналіз та розробка відповідних організаційно-методичних засад цього процесу; *інтегративно-діяльнісний* – побудований на взаємозв'язку всіх компонентів педагогічного процесу, спрямованого на цілісний розвиток і гармонійне виховання дітей 4–6 років шляхом залучення до спільної діяльності педагогічного колективу ДНЗ, дітей та батьків з метою реалізації розроблених цілей і завдань виховання міцності тіла, краси душі і величі духу.

У контексті вищезазначених підходів до проблеми гармонійного виховання й цілісного розвитку дитини дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ відбувається відродження ціннісного ставлення до виховання, актуалізація його людинотворчої, культуротворчої та духотворчої функцій. Концептуальні підходи розглядаються як методологічний інструментарій, метою якого є свідоме розуміння суті процесу гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

На теоретичному рівні визначається система вихідних понять дослідження, покладених в основу розуміння сутності «гармонійне виховання дітей 4–6 років», «гармонійна вихованість дітей 4–6 років», «культурно-освітній простір», а також обґрунтування концептуальних підходів, що розглядаються як методологічний інструментарій, метою якого є глибоке розуміння суті процесу гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

На практичному рівні концепції передбачається експериментальна перевірка педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років, здійснюваного в цілісному культурно-освітньому просторі дошкільного закладу освіти і реалізується на основі забезпечення в педагогічному процесі інтеграції рухової, музично-ритмічної та художньо-естетичної діяльності дітей дошкільного віку.

Загальну методологію дослідження становлять наукові підходи, завдяки чому розглядаються закономірності гармонійного розвитку дитини на основі гуманістичних ідей педагогічної антропології та аксіології; свідомості та активності особистості у формуванні власної системи цінностей; базових положень психології та педагогіки про цілісність процесу виховання дитини дошкільного віку; гуманістичних ідей особистісно орієнтованого принципу, спрямованих на інтеріоризацію узагальненого досвіду людства у його аксіологічному аспекті, що є значущим для окремої особистості; методологічних положень про об'єктивність, системність, усебічність вивчення явищ і процесів.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці в галузі освіти та виховання (В. Алфімов, І. Бех, В. Вернадський, М. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Курило, В. Лутай, Л. Нечепоренко, Г. Пономарьова, О. Тумяков, В. Тюхтін, Г. Шевченко, М. Шелер, Д. Шелінг); положення теорії особистості як суб'єкта гуманної діяльності та моральної і соціальної поведінки (В. Зеньківський, О. Бодальов, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Маслоу, С. Максименко, А. Петровський, К. Платонов, К. Роджерс, Е. Фромм); положення теорій процесу виховання (Ш. Амонашвілі, Г. Авер'янова, Є. Бондаревська, І. Бех, Р. Капралова, Н. Кичук, А. Макаренко, А. Мудрик, Г. Пономарьова); дослідження цілісності виховного процесу (І. Ісаєв, Є. Бондаревська, В. Сластьонін, Є. Шиянов); психологічні основи гармонійного виховання, психології творчості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Вілюнас, О. Запорожець, О. Леонтьєв, В. М'ясищев); наукові праці щодо вдосконалення освітнього процесу в дошкільних закладах освіти (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Беленька, О. Кононко, В. Котирло, З. Плохій, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Н. Яришева); теоретичні положення вчення про соціум, освітньо-виховне середовище (Б. Бім-Бад, Л. Буєва, В. Веснін, Л. Виготський, А. Капська, А. Лукіна, Ю. Мануйлов, В. М'ясищев, В. Поліщук, Л. Сохань, В. Ясвін, І. Якіманська), якими визначається культурно-освітній простір як компонент виховної системи, успішність якого забезпечується гармонійною вихованістю та цілісним розвитком дитини дошкільника завдяки здійсненню різноманітної діяльності; гуманістичному підходу до виховання (І. Бех, О. Киричук, В. Караковський, С. Максименко, А. Мудрик, Л. Нечипоренко, Г. Шевченко).

На різних етапах наукового пошуку запроваджено такі **методи дослідження: теоретичні** – аналіз, синтез джерел із досліджуваної проблеми, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та експериментальних даних щодо функціонування системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у дошкільному навчальному закладі, даних психолого-педагогічної літератури стосовно розроблення науково-категоріального апарату дослідження; вивчення та узагальнення досвіду роботи педагогів дошкільних навчальних закладів;

моделювання для створення системи гармонійного виховання дітей 4–6 років; *емпіричні* – опитування (інтерв'ювання, анкетування), бесіди, тестування, метод незакінчених речень, вирішення проблемних ситуацій, аналіз продуктів діяльності суб'єктів освітнього процесу); моделювання ситуації стимулювання творчого пошуку; активне та опосередковане спостереження для вивчення реального стану гармонійної вихованості особистості дошкільника; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для перевірки ефективності розробленої системи; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних. Результативність експериментальної роботи оцінювалася на підставі порівняльного аналізу показників експериментальної й контрольної груп, визначення статистичної вірогідності змін у рівнях (статистичний критерій однорідності К. Пірсона (χ^2)).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічну систему гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі, яка складається з наступних блоків: *цільового* (загальна концепція і мета); *теоретико-методологічного* (наукові підходи, завдання і принципи); *змістовно-технологічного* (зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови) та *критеріально-результативного* (компоненти, критерії, показники та рівні цілісного розвитку гармонійної вихованості у взаємодії (ціннісно-тілесного та морального-естетичного складників) (високий, достатній, середній, низький); експериментально перевірено її ефективність.

- розкрито теоретичні засади гармонійного виховання дітей 4–6 років в культурно-освітньому просторі на основі інтеграції фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) доміант, в основу яких покладені ідеї концепції, яка ґрунтується на положенні про цілісний і всебічний розвиток дитини, як процесу інкультурації та самореалізації у творчості, що відбувається у спеціально створеному культурно-освітньому просторі ДНЗ на основі інтеграції традиційних (фізичні вправи, фізкультурно-оздоровчі заходи, рухлива гра) та альтернативних (казкотерапія, гра-драматизація, психогімнастика, танцювально-рухова терапія, заняття з оздоровчої аеробіки) форм роботи ритмопластичними засобами у видах діяльності (ігрової, рухової, музично-естетичної, морально-пізнавальної), чим забезпечується її яскраво виражена інтеграція.

- визначено критерії, показники гармонійної вихованості дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ: *ціннісно-тілесний* (розвиток рухових якостей; розвиток рухових умінь та навичок; розвиток психічних процесів); *духовно-світоглядний* (система знань про тілесність; духовність, про морально-естетичні цінності; музично-естетичні уявлення); *емоційно-ціннісний* (емоційний розвиток і чуйність; система духовно-моральних цінностей; потреба в музично-ритмічних рухах); *діяльнісно-творчий* (виконання фізичних вправ; музично-ритмічна творчість; розвиток стійких морально-естетичних якостей особистості).

- *уточнено* в контексті досліджуваної проблеми зміст понять «гармонійне виховання» та «гармонійна вихованість» дітей 4–6 років як комплексного явища, педагогічного за змістом та соціального за формою, для якого властива

проблематика особистості, суб'єктності, свідомості, діяльності в контексті їх взаємодії;

- *подальшого розвитку набули*: наукові положення теорії та методики виховання дітей дошкільного віку, науково-педагогічні уявлення про сутність гармонійної вихованості дітей у культурно-освітньому просторі ДНЗ та форми і методи взаємодії всіх суб'єктів виховного процесу.

Практичне значення одержаних результатів. Здобутими емпіричними даними й науковими висновками можна послуговуватися при викладанні та для розширення змісту навчальних курсів із дошкільної педагогіки, теорії й методики фізичного виховання, практикуму з дошкільної педагогіки, методики співпраці дошкільного навчального закладу з родинами для майбутніх фахівців спеціальності «Дошкільна освіта» у вищих навчальних закладах; викладачі в системі післядипломної педагогічної освіти; результати дослідження висвітлені в навчальному посібнику «Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини», програмі гармонійного виховання дітей 4-6 років «Краса тіла, краса душі», навчально-методичному посібнику для педагогів дошкільних навчальних закладів та батьків «Виховуємо цілісну особистість дошкільнят: перші кроки».

Упровадження результатів дисертації. Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/408 від 07.06.2018 р.), Красноградського коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 146 від 07.06.2018 р.), Балаклійської філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/84 від 06.06.2018 р.), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/971 від 10.09.2018 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 266 комбінованого типу» Харківської міської ради (довідка № 42/01-36 від 21.09.2018 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 78» Харківської міської ради (довідка № 47/01-40 від 28.05.2018 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 441 комбінованого типу» Харківської міської ради (довідка № 81 від 28.09.2018 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 114 комбінованого типу» Харківської міської ради (довідка № 49/01-52 від 14.09.2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження *оприлюднено* в наукових статтях, на наукових і науково-практичних конференціях та семінарах різних рівнів: *міжнародних*: «Вища педагогічна освіта в контексті сучасних вимог» (м. Харків, 25 жовтня 2010 р.); «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентноспроможності майбутнього фахівця» (м. Ялта, 22–24 вересня 2011 р.); «Актуальні проблеми педагогіки та психології» (м. Львів, 7–8 жовтня 2011 р.); «Освіта і доля нації. Антикризовий потенціал освіти і виховання» (м. Харків, 2 жовтня 2012 р.); «Освіта і доля нації. Освіта, світоглядна культура, життєтворчість» (м. Харків, 11–12 жовтня 2013 року); «Освіта і доля нації. І. Кант та Г. Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах» (м. Харків, 26–27 вересня 2014 р.);

«Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (м. Мукачеве, 14–15 травня 2015 р.); «Освіта і доля нації. Європейські цінності в освітньому просторі України» (м. Харків, 26–27 вересня 2015 р.); «Естетичні орієнтири дошкільної і початкової освіти: теорія та практика» (м. Суми, 23–24 лютого 2017 р.); «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (м. Братислава, Словаччина, 14–19 березня 2016 р.); «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми» (м. Київ, 24 травня 2017 р.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (м. Київ, 5–6 жовтня 2018 р.); «Актуальні проблеми інклюзивної освіти в Україні» (м. Хмельницький, 2018); «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки у ХХІ столітті» (м. Рівне, 11–12 жовтня 2018р.); *усеукраїнських*: «Інноваційний підхід в управлінні навчальними закладами» (м. Житомир, 10 квітня 2014 року); «Здоров'я людини: теоретичні, практичні та методичні аспекти» (м. Полтава, 17 листопада 2016 р.); «Розвиток виховної роботи у сучасному вищому навчальному закладі: змістові домінанти та тенденції» (м. Харків, 22 листопада 2016 р.); «Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Імплементация нових стандартів освіти присвячена 50-річчю заснування ХДУХТ» (м. Харків, 29 вересня 2017 р.).

Основні результати та висновки дослідження *обговорювалися* й отримали позитивну оцінку на засіданнях ученої ради, кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, щорічних звітно-наукових конференціях, круглих столах, методичних семінарах (2008–2018 рр.).

Положеннями й результатами **кандидатської дисертації** «Формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у другій половині ХХ століття» (за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищена 2006 року в Житомирському державному університеті ім. І. Франка) при написанні докторської дисертації не послуговувались.

Публікації. Основні положення й результати дисертації відображено у 57 наукових та навчально-методичних працях, з них: одній одноосібній монографії та трьох навчально-методичних посібниках, 24 статтях у наукових фахових виданнях (у тому числі ті, які індексуються в науково-метричних базах) (із них 3 у співавторстві), 5 наукових виданнях інших держав (із них дві у співавторстві), 16 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій та збірках, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, 5 колективних монографіях (у співавторстві), 4 навчальних посібниках (у співавторстві), які додатково відображають наукові результати дисертації. *Особистий внесок автора* в працях, написаних у співавторстві, полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми та в науковій обробці отриманих результатів.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 4 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку посилань (570 джерел, з них 40 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 725 сторінок, з них 396 сторінок основного тексту (16,9 друкованих аркушів). Робота містить 37 таблиць

(13 таблиць та 24 рисунків). Окремим томом представлені 19 додатків на 275 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито ступінь її розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, визначено концептуальні основи роботи, методи дослідження, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, наведені дані про апробацію результатів дисертаційного дослідження та їх упровадження.

У *першому розділі «Методологічні засади гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ»* розкривається проблема цілісного розвитку дитини дошкільного віку в контексті сучасних концепцій самоцінності дитинства; обґрунтовано методологічні підходи до виховання дитини дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ; здійснено історико-педагогічний аналіз стану проблеми гармонійного виховання дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети й завдань дослідження, розкрито стан наукової розробки проблеми гармонійного виховання дітей 4–6 років з позиції аналізу самоцінності дитинства як соціокультурного, історичного феномену, що постійно розвивається і відображає специфічні форми відносин світу дитини і світу дорослого (Л. Виготський, О. Запорожець, І. Кон, В. Мухіна); як найбільш відповідального періоду становлення особистості, її стрімкого розвитку, первісного формування духовних і фізичних якостей, необхідних для людини протягом усього подальшого життя (Л. Артемова, Н. Бібік, А. Богуш, З. Борисова, Є. Вільчковський, Н. Гавриш, Д. Ельконін, В. Кудрявцев, В. Кузьменко, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Л. Українець, С. Черепанова).

Виявлено тенденції функціонування дитинства та їх сучасна трансформація під впливом цивілізаційних змін епохи глобалізації, таких як зниження загального рівня здоров'я, відчуженість від культури, знецінення й нерозуміння особливостей дитячої субкультури, зниження моральних критеріїв поведінки, що роблять нерозв'язаними проблеми гармонійної вихованості як процесу інкультурації та соціалізації дитини для забезпечення умов її щасливого життя (Г. Беленька, А. Богуш, Л. Зданевич, О. Кононко, З. Плохій, О. Семенов, Т. Поніманська, Ю. Приходько).

У розділі дається характеристика феномену дитинства, зокрема: з позиції педагогіки розкрита його духовна сутність через неповторність та унікальність світу дитинства (Г. Ващенко, В. Зеньковський, О. Кульчицький, В. Липинський, А. Макаренко, Є. Маланюк, Ф. Прокопович, М. Пирогов, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський); у філософському контексті феномен розглянуто з позиції аналізу входження дитини в онтологічну картину еволюції людини (В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, І. Загарницька, О. Кислов, Л. Нефьодов, М. Ноготкова, Т. Попкова, Л. Сандакова); з соціокультурного погляду проаналізовано образи дитинства в українській культурі, зокрема у філософських текстах, фольклорі, художній літературі (І. Андрусяк, В. Голобородько, Б. Грінченко, Марко Вовчок, Ганна Барвінок, А. Качан, П. Кузьменко, В. Стус, Г. Сковорода, Олена Пчілка, М. Чубинський, П. Юркевич).

На основі вивчення філософсько-педагогічних джерел проаналізовано *концепції самоцінності дитинства*, що дозволило визначити їх певні ознаки зокрема: дитинство як період засвоєння багатства родової культури (Д. Ельконін); дитинство як період становлення соціальних відносин і набуття досвіду взаємодії з навколишнім світом (В. Кудрявцев, Д. Фельдштейн); культурологічна концепція що визначає дитячу субкультура як специфічну діяльність дитини (М. Каган, Р. Чумічева); дитинство як унікальний період задля вираження, усвідомлення й закріплення духовних почуттів (Я. Корчак, В. Зенківський, Ш. Амоношвілі).

На основі аналізу праць психологів зазначено, що педагогічна концепція цілісного розвитку особистості дитини базується: на теорії діяльнісно-особистісного підходу (О. Леонтьєв), культурно-історичній концепції психічного розвитку (Л. Виготський), онтологізації суб'єкта, (Л. Рубінштейн, Г. Костюк), концепції ампліфікації (оптимальний розвиток через максимальне розгортання дитячих видів діяльності) (О. Запорожець); особистісної активності (В. Роменець).

Звідси цілісний розвиток особистості дитини-дошкільника – це набуття дитиною якісних і кількісних змін у власній структурі, у процесі чого відбувається реалізація специфічних вікових можливостей становлення духовного, фізичного, морально-естетичного досвіду завдяки участі дитини видах діяльності відповідно до віку: грі, спілкуванні, руховій активності, зображувальній та музичній діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Вілюнас, О. Запорожець, В. М'ясищев). Причому прояви дитини як суб'єкта діяльності пов'язані, перш за все, із самостійністю і творчістю при виборі змісту діяльності та засобів її реалізації; а надалі з процесами емоційно-позитивної спрямованості у спілкуванні і прагненні до співпраці в дитячому колективі (Г. Леушина, В. Логінов).

Зазначено, що педагогічний процес, спрямований на цілісний розвиток дитини, набуває особливого, культурно-духовного сенсу, спрямованого на підтримку дитини у її відкриттях світу, культурного простору, самої себе, є не тільки процесом трансляції, передачі дитині цінностей культури у формі знань і умінь, він стає культурно-освітнім простором, через збагачення духовними цінностями кожним суб'єктом виховання.

На цьому наголошено в низці державних документів сучасного дошкільля (Базовому компоненті дошкільньої освіти, Міжнародній конвенції ООН про права дитини, Законі України «Про дошкільню освіту», «Про охорону дитинства»): визнання самоцінності дошкільнього дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; збереження дитячої субкультури; створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей; пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя; повага до дитини, урахування індивідуального особистого досвіду дошкільника; надання переваги соціально-моральному розвитку особистості, формування в дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними; формування в дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ гуманістичного світогляду.

У розділі, відповідно до мети й завдань, визначені наукові підходи до гармонійного виховання дитини-дошкільника, що стали методологічним

підґрунтям для проектування системи ефективного процесу: *антропологічний* (Ш. Амонашвілі, Б. Бім-Бад, В. Куликов, Л. Лузіна, В. Максакова); *аксіологічний* (І. Бех, Н. Щуркова, Є. Ямбург); *еконсихологічний* (В. Букатов, Н. Капустін, В. Кащенко, Л. Лебедева, Т. Стефановська); *суб'єктно-середовищний* (А. Деркач, Ю. Марусинець, О. Малахов, Ю. Мануйлов, З. Курлянд, В. Слободчиков, І. Соловійов В. Ясвін); *системно-синергетичний* (В. Ігнатова, С. Кульневич, М. Таланчук, С. Шевельова, А. Шевцов); *інтегративно-діяльнісний* (В. Давидов, О. Запорожець, Д. Ельконін, Б. Юсов, Д. Кабалевський, О. Ніколаєва, Н. Менчинська)

На основі історико-педагогічного аналізу констатовано, що питання гармонійного розвитку особистості було предметом дослідження багатьох вчених і педагогів, наукові пошуки яких можна класифікувати відповідно до найбільш значущих здобутків в контексті нашого дослідження. Зокрема, з гуманістичної точки зору, прекрасним є те, що духовно підносить людину і робить її шляхетною і навпаки: якщо це явище внутрішньо не пов'язане з прекрасним, тоді етично не може бути визначене морально добрим (Платон, Демокрит, Аристотель, Конфуцій)). Відповідно до цього категорія прекрасного у будь-якому прояві (образ, людина, взаємини) повинна передбачати осмислення вчинку у відповідності з моральними потребам суспільства та естетичним переживанням його краси і довершеності (Аристотель). Це положення знайшло своє втілення у феномені «калокагатія», як одного з центральних понять античної естетики, що акцентує увагу на гармонії зовнішнього та внутрішнього, символізує фізичну, моральну та естетичну довершеність людини, що є умовою краси індивіда (Л. Модзалевський).

Подальший аналіз історико-філософської думки щодо проблеми гармонійного виховання пов'язаний із укоріненням принципів гуманізму доби Ренесансу (Леонардо да Вінчі, Фідій, Поліклет), епохи Просвітництва (Дені Дідро, Ж.Ж Руссо), періоду Нового часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс та Дж. Локк) дозволив про започаткування нового підходу до зображення людини ідеальної, стверджуючи гармонію зовнішньої, тілесної краси та краси духовної, моральної, розкриваючи багатство внутрішнього світу особистості.

Подальші наукові розвідки (Ю. Богуцький, Е. Газарова, Б. Корнетов, Т. Лисицька, Л. Модзалевський, О. Олейнікова, Н. Пангелова, К. Ситченко, А. Шевчук, В. Шейко) визначили щільне місце античного феномену калокагатії у сучасній педагогіці, зокрема в дошкільній, підпорядковуючи її ідеалам Істини Краси і Добра, оснований на інтеграції моральних, естетичних та фізичних цінностей, духовно-моральної досконалості людини ХХІ століття.

На основі аналізу класичних праць із філософії, психології, дошкільної педагогіки обґрунтовано інтеграцію фізичної (ціннісно-тілесної) та духовної (морально-естетичної) доміант у гармонійному виховання дітей у контексті різних провідних ідей (педагогічних парадигм), притаманних конкретним історичним періодам: *традиціоналістської* (Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ф. Фребель), ідеї якої спрямовані на задоволення фізичних, моральних та естетичних запитів дитячої душі; пробудження в дитині «живого духовного почуття»; розвиток навичок духовного життя, внутрішньої, вільної

та самодостатньої сили душі «для вираження досконалої людськості» (Ф. Фребель); *соціоцентриської* (П. Каптерев, О. Лазурський, П. Лесгафт, Г. Россоліно, А. Фер'єр), що вводить поняття «морального загартування» дитини з раннього дитинства (П. Каптерев), фактично розуміючи терміни «моральний» і «духовний» як синоніми; *гуманістичної* (Ш. Амонашвілі, І. Пирогов, К. Ушинський, С. Русова), провідні ідеї якої базуються на знаннях про дитину, що починає свій шлях становлення і виховання з пробудження душі як відкритості доброму і світлому образу навколишнього світу (І. Пирогов); натомість духовні здібності розкриваються і набувають чинності в процесі творчого відношення дитини до навколишньої дійсності, добросердного ставлення до близьких людей, до відкриття радості пізнання, творення (К. Ушинський); шлях до душі дитини лежить через любов, яка допомагає розвивати життєві сили і робить дитину справді людиною з повноцінним здоров'ям, що охоплює духовний, душевний і тілесний компоненти (Ш. Амонашвілі).

Усебічний аналіз наукових праць останніх років, присвячений проблемі всебічного розвитку і вихованню дітей дошкільного віку, свідчить про її надзвичайну актуальність для кожної родини й усього суспільства загалом, однак більшість їх висвітлюються: або питання фізичного виховання, здорового способу життя (А. Головченко, Ю. Петришин, А. Пивовар, О. Іванько, В. Бугуйчук, Л. Мазура, О. Огірко, В. Оржеховська; Т. Ротерс) або естетичного виховання (Т. Аболіна, Н. Бервінова, Н. Ветлугіна, Н. Миропольська, С. Герасимов, Н. Глушак, Г. Джибладзе, О. Демянчук, К. Кулаєв, О. Прокопова В. Шестаков та інші), або морального (Л. Артемова, О. Вишневський, Д. Дьюї, М. Нікандров, Т. Цирліна та інші).

Проведений аналіз став підставою для свідчення, що зазначена вище проблема найбільш повно простежується при розкритті ідеалу фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного), який базується на основі виховання краси тіла й душі дитини-дошкільника. Отже, ретроспективний аналіз, методологічні та логіко-гносеологічні функції філософського знання окреслили сучасні завдання в дослідженні «виховання гармонійної дитини» як рефлексії взаємозв'язку душі і тіла, пов'язуючи їх із світоглядними та морально-відповідальними роздумами про місце людини у світі.

У другому розділі – «Теоретичні основи гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ» – розкривається понятійний апарат і провідні ідеї гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ; визначено закономірності і принципи до побудови педагогічної системи цілісного розвитку дітей 4–6 років у процесі гармонійного виховання; надається змістовна характеристика культурно-освітнього простору дошкільного навчального закладу.

Науковий пошук засвідчив, що цілісно розвинена особистість дитини-дошкільника та стан її духовного і фізичного здоров'я є найважливішими критеріями гармонійного існування людини, тому головним при осмисленні сутності гармонійного виховання стала взаємодія духовної (морально-естетичної)

і фізичної (ціннісно-тілесної) складової, яка досягається синтезом усіх психолого-педагогічних, соціокультурних компонентів та гуманних умов культурно-освітнього простору дошкільного навчального закладу, що обґрунтовано самою сутністю культури і розкривається у співвідношенні біологічного та соціального, тілесного та духовного в людині.

Відповідно до зазначених понять, актуальним напрямом розв'язання цієї проблеми є синтез фундаментальних наукових учень як-от: теорій «гуманістичного виховання», «гармонійної концепції виховання дітей 4–6 року життя», «фізичної культури», «духовної культури особистості», у результаті «перетину» даних теорій і локалізується феномен «гармонійне виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ», яке покликане сприяти перетворенню стихійної, неусвідомленої діяльності дитини щодо опанування знань фізичної та духовної культури в більш усвідомлені установки, у внутрішні мотиви діяльності, які стають програмою життя.

Гармонійне виховання дітей 4–6 років визначено як спеціально створений процес цілеспрямованого духовного і фізичного становлення дитини в культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу на основі інтеграції традиційних (фізичні вправи, фізкультурно-оздоровчі заходи, рухлива гра) та альтернативних (казкотерапія, гра-драматизація, психогімнастика, танцювально-рухова терапія, заняття з оздоровчої аеробіки) форм роботи *ритмопластичними засобами* у видах діяльності (ігрової, рухової, художньо-естетичної, морально-пізнавальної), що забезпечують цілісний розвиток дитини.

На основі психолого-педагогічного та філософсько-історичного аналізу визначені складові процесу гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ – фізичний розвиток та духовне становлення дитини-дошкільника, що у взаємозв'язку забезпечують цілеспрямований, систематичний вплив на особистість з метою її фізично-естетичного та морального розвитку, формування творчої, фізично активної особистості, здатної сприймати й оцінювати прекрасне в природі, праці, суспільних відносинах із позицій естетичного ідеалу, а також відчувати потребу у фізично-естетичній діяльності та моральній поведінці, що проявляється як краса людського вчинку.

Змістовими домінантами процесу гармонійного виховання дітей 4–6 років визначено: фізичну (ціннісно-тілесну) та духовну (морально-естетичну) складові, інтеграція яких досягається синтезом усіх психолого-педагогічних, соціокультурних компонентів та гуманних умов культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти, що обґрунтовано самою сутністю культури і розкривається у співвідношенні біологічного та соціального, тілесного й духовного в людині генезисом знання про цінності духовної і фізичної культури.

Фізична (ціннісно-тілесна) складова виділяє особливу інструментальну цінність людини, пов'язану з таким компонентом *тілесності* людини як *фізичне здоров'я* і наявністю зв'язку між фізичним і духовним здоров'ям людини, визначає, що тіло є цінність, як сфера прояву гармонії, краси, досконалості та інших естетичних якостей, а також різноманітних тілесних відчуттів і проявляється через іманентні (термінальні) цінності, як-от: екзистенційні,

гедоністичні та естетичні. *Ціннісно-тілесна* складова визначає рівень розвитку рухових якостей; умінь та навичок; виконання фізичних вправ; музично-ритмічних рухів; розвиток психічних процесів, а також відповідну систему знань про тілесність та здоровий спосіб життя.

Духовна (морально-естетична) складова представлена емоційно-чуттєвими та морально-поведінковими властивостями дитини-дошкільника, що знайшло вираження в наступних складових: *цінностях*, які виявляються у сформованості ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя, мотивів удосконалення власного тіла; *почуттях* – насолоди, фізичної досконалості; *судженнях*, що передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища; усе це утворює змістовний контекст формування аксіології людського тіла, що є культурою тілесності, у структурі якої виділяють особливу інструментальну цінність людини, пов'язану з таким компонентом тілесності людини як фізичне здоров'я і наявністю зв'язку між фізичним і духовним (насамперед психічним) здоров'ям людини. *Морально-естетична* складова визначає рівень знань про моральність; музично-естетичні уявлення; емоційний розвиток і чуйність; систему духовно-моральних цінностей; потреби в активній руховій діяльності; розвиток стійких морально-естетичних якостей особистості.

У роботі надається змістовна характеристика *культурно-освітнього простору дошкільного навчального закладу* як основи гармонійного виховання дітей 4–6 року життя, якому притаманні наступні характеристики: змістовна насиченість, поліфункціональність, трансформованість, варіативність, доступність, які забезпечують ігрову, рухову активність, музично-ритмічну творчість та емоційне благополуччя, що надає можливість їх самовираження. Культурно-освітній простір є відкритою, незамкненою системою, здатною до корегування і розвитку.

Культурно-освітній простір – це система організації діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку на основі єдності соціальних і предметних засобів з метою розкриття потенційних можливостей, виховання всебічно розвиненої, гармонійної особистості, що передбачає співпрацю, співтворчість та суб'єкт-суб'єктну взаємодію всіх учасників виховного процесу. Культурно-освітній простір ДНЗ визнає за вихованцями пріоритет їх індивідуальності, значущості як суб'єкта пізнання, повного занурення у розвивально-творчу діяльність, яка, своєю чергою, буде спеціально організованою й налаштованою на гармонійний розвиток кожної дитини.

Закономірностями *цілісного розвитку* дітей визначено: швидкий темп фізичного і психічного розвитку на основі їх взаємозв'язку в процесі набуття дитиною первісного соціального досвіду, звичок поведінки; емоційність та сенситивність як провідні характеристики віку; потреба в індивідуальному контакті (спілкуванні) з дорослим та залежність розвитку від розвиваючого культурно-освітнього середовища; довільність пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери; становлення творчої гри як соціальної школи дитини. Закономірностями *гармонійного виховання* визначені наступні: *нерозривність, цілісність та єдність* сформованості всіх компонентів, що становлять основу цілісного розвитку дитини 4–6 років; оптимальний відбір змісту, методів, форм

і засобів гармонійного виховання, який проводиться на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних факторів, характерних для дітей 4–6 років; забезпечення активної, продуктивно-значущої тілесно-фізичної, духовно-моральної та художньо-естетичної діяльності з оволодіння пластикою рухів, заснованої на єдності краси тіла та краси душі.

Принципами гармонійного виховання дітей 4–6 років визначено: *природовідповідність; культуровідповідність; етнізацію, інтеграцію та безперервність, наступність, циклічність, вікову адекватність впливу, постійного розвитку суб'єктів культурно-освітнього простору.*

У третьому розділі «Процес гармонійного виховання дітей 4–6 років в культурно-освітньому просторі ДНЗ» обґрунтовано створення педагогічної моделі системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ, складовими якої є функціонально пов'язані між собою структурні компоненти цілісного розвитку дитини-дошкільника; визначено педагогічні умови ефективного функціонування системи, а також форми роботи, методи і засоби гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Підґрунтям для проектування педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років стала розробка теоретичної моделі цього процесу, що враховувала: ціннісну позицію педагога-вихователя, особисту інтерпретацію філософії дитинства та розуміння пріоритетних завдань дошкільної освіти; цільові установки дошкільного закладу з гармонійного виховання, визначені нормативними документами; урахування можливостей, потреб, інтересів і схильностей дітей та соціальних запитів батьків.

Теоретична модель складається із наступних блоків: *цільового*, представленого загальною концепцією та метою, *теоретико-методологічного*, складовими якого є наукові підходи, завдання і принципи функціонування системи гармонійного виховання; *змістовно-технологічного*, який визначив зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови; і *критеріально-результативного*, до складу якого увійшли компоненти, критерії, показники та рівні гармонійної вихованості.

Метою гармонійного виховання дітей 4–6 років визначено становлення здорової, життєрадісної, фізично досконалої, духовно та творчо розвиненої, стійкої до життєвих ситуацій дитини.

Відповідно до зазначеної вище мети було визначено комплекс *завдань: загальних (фізична складова):* сприяти зміцненню фізичного та психічного здоров'я; забезпечити оптимальний розвиток притаманних дитині фізичних якостей і рухових здібностей; сприяти природному формуванню будови тіла, правильної постави та стопи; сприяти функціональному розвитку систем організму; *загальнопедагогічних (духовна складова):* сприяти емоційно-естетичному розвитку особистості; виховувати позитивні моральні та вольові риси характеру; забезпечити формування моральних принципів та норм поведінки; сприяти збереженню психоемоційного стану; *специфічних:* формувати в дітей культуру рухів; розвивати виразність рухів, жестів, міміки; сприяти розвитку пізнавальних процесів; розвивати музично-рухові здібності; сприяти

формуванню інтересу до занять фізичними вправами та музики; *спеціальних освітніх*: забезпечити раціональне формування індивідуальних життєво необхідних рухових умінь та навичок; сприяти надбанню кожною дитиною елементарних базових знань у галузі фізичної культури, музики, явищ світу, який оточує;

Теоретико-методологічний блок містить наукові підходи, закономірності та принципи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Відповідно до соціально-педагогічних передумов організації гармонійного виховання в закладі дошкільної освіти, мети та завдань визначено *антропологічний, аксіологічний, екопсихологічний, суб'єктно-середовищний, системно-синергетичний, інтегративно-діяльнісний підходи*.

Закономірностями гармонійного виховання визначено: цілісна єдність фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) розвитку дитини-дошкільника відповідно до кожного компоненту гармонійної вихованості; оптимальний відбір змісту, методів, форм і засобів виховання з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів, характерних для дітей дошкільного віку; активність і творчість дитини-дошкільника у продуктивно-значущій фізичній, духовно-моральній, художньо-естетичній та музично-ритмічній діяльності з оволодіння пластикою рухів, заснованої на єдності краси тіла та краси душі.

Провідними принципами гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ відповідно до предмета дослідження визначено такі, як-от: природовідповідність; культуровідповідність; етнізацію, інтеграцію та безперервність, наступність, циклічність, вікову адекватність впливу, постійного розвитку суб'єктів культурно-освітнього простору, що забезпечують гармонійне виховання дошкільників 4–6 років, спроможних навчатись упродовж життя.

Змістовно-технологічний блок моделі визначив зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови гармонійного виховання дошкільників 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ, змістову частину блоку складає також *культурно-освітній простір* (взаємодія педагогічного колективу, сім'ї та дітей у системі гармонійного виховання).

На основі загальних методів виховання дітей 4–6 років таких як-от: *методи формування свідомості* (розповідь, пояснення, метод прикладу); *методи організації діяльності та формування поведінки* (вправи, привчання, метод створення виховних ситуацій, педагогічна вимога, спостереження тощо); *методи стимулювання й мотивації діяльності та поведінки* (змагання, пізнавальна гра, емоційний вплив, заохочення); *методи контролю ефективності педагогічного процесу* (спеціальна діагностика) визначені *специфічні методи* гармонійного виховання, зокрема *методи фізичного виховання* (регламентовані вправи, ігровий і змагальний метод); *методи психологічного впливу та корекції* (казкотерапії, музикотерапії); *методи ігрової драматизації*, що полягають у відображенні руху образів і сюжетних дій персонажів казок, *ритмопластики* й спеціальними засобами рухової виразності – пантоміми: жестами, мімікою, імітаційними ритмопластичними рухам.

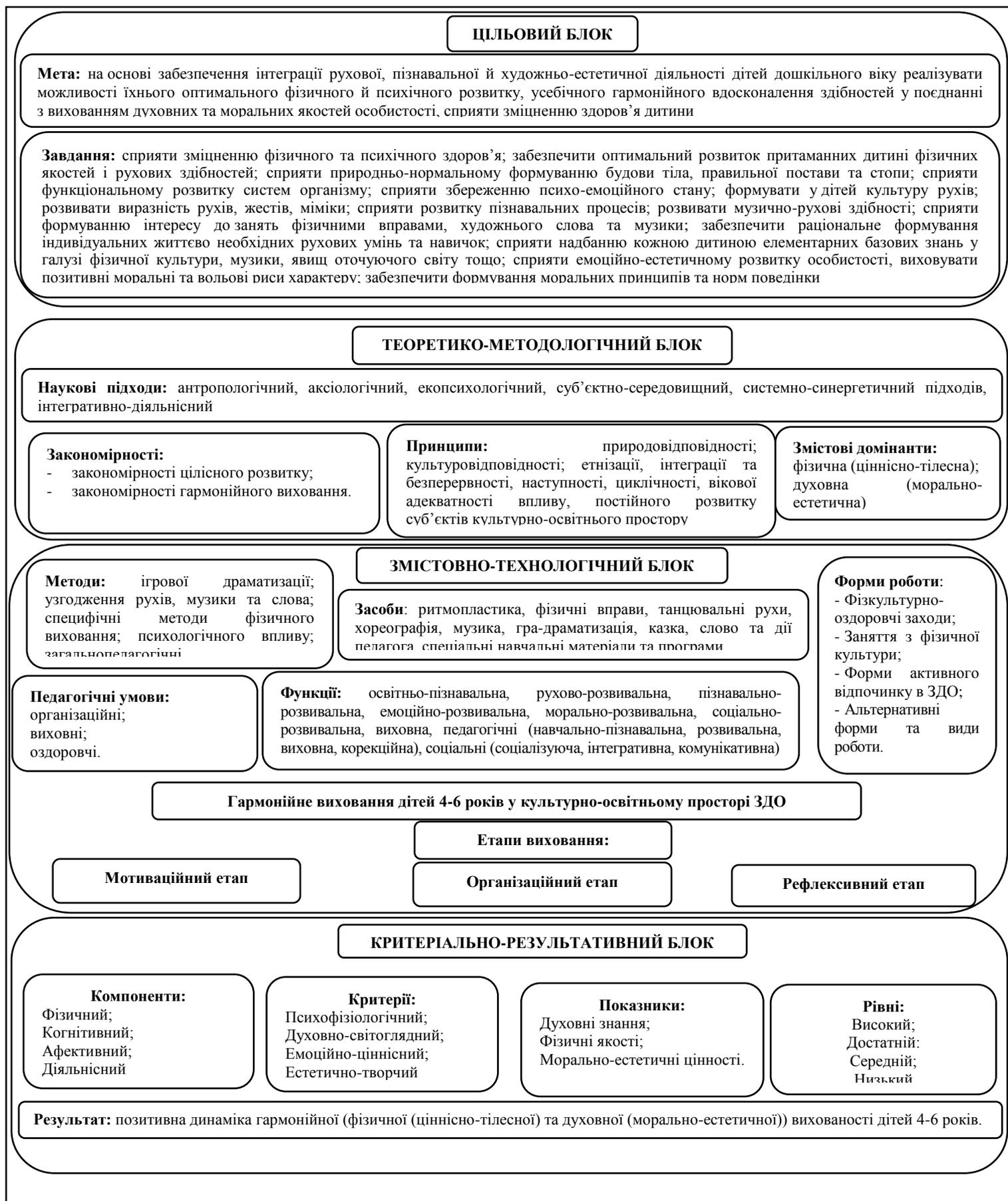

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ЗДО

Саме такі методи і форми роботи сприяли зміцненню фізичного здоров'я, гармонізації емоційної сфери; розвивали рухливість та гнучкість психічних процесів, творчого потенціалу й були інтегровані в усі види специфічної дитячої діяльності, що забезпечили цілісний розвиток та гармонійну вихованість дітей 4–6 років у заняттях із фізичної культури, музично-ритмічних вправах, спортивних розвагах, рухливих іграх, ранковій гімнастиці, побудках, фізкультурних хвилинках та ін.

Функціями гармонійного виховання визначені: освітньо-пізнавальна; рухово-розвивальна; пізнавально-розвивальна; емоційно-розвивальна; морально-розвивальна; соціально-розвивальна; виховна.

Реалізація теоретичної моделі гармонійного виховання дітей 4–6 років передбачає такі *етапи* виховання як *мотиваційний*, що передбачає роботу зі спеціальної підготовки майбутніх вихователів, педагогічного колективу дошкільного навчального закладу, батьків до оновлення змісту, форм та методів гармонійного виховання дітей 4–6 років, *організаційний* - безпосереднє впровадження в культурно-освітній процес *авторської програми* з гармонійного виховання дітей 4–6 років «Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини» *та рефлексивний* – усвідомлення результативності впровадження вищезазначених форм і видів роботи та планування подальшої діяльності.

Критеріально-результативний висвітлює компоненти, критерії, показники, рівні та результат гармонійної вихованості дітей 4–6 років. У якості основних компонентів, критеріїв, показників гармонійної вихованості на основі інтеграції фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) складових визначено: *компоненти* (фізичний, когнітивний, афективний, діяльнісний) та їх *критерії:* *ціннісно-тілесний* (розвиток рухових якостей; рухових умінь та навичок; розвиток психічних процесів); *духовно-світоглядний* (система знань про тілесність; система понять про духовно-моральні цінності; музично-естетичні уявлення); *емоційно-ціннісний* (емоційний розвиток і чуйність; система духовно-моральних цінностей; потреба в музично-ритмічних рухах); *діяльнісно-творчий* (виконання фізичних вправ; музично-ритмічна творчість; розвиток стійких морально-естетичних якостей особистості). На основі сукупності визначених критеріїв та показників, а також розробленого діагностичного інструментарію було визначено *рівні гармонійної вихованості* дітей 4–6 років: високий, достатній, середній, низький.

На підставі визначених факторів, змісту, завдань, реалізації принципів, організаційних форм і методів гармонійного виховання дітей 4–6 років у розділі сформульовано *педагогічні умови*, що забезпечують ефективність процесу гармонійного виховання дітей дошкільного віку, а саме: *організаційні* (цілісне сприйняття дитини в ситуаціях проектування єдиного педагогічного процесу; знаходження способів інтеграції різних видів дитячої діяльності), *оздоровчі* (наявність комплексу достовірної інформації про стан фізичної підготовленості, розвитку психічних процесів у дошкільників; урахування індивідуальних можливостей, потреб, інтересів), *виховні* (варіативність освітнього простору, що забезпечує дитині можливість вибору і прояву самостійності відповідно

до інтересів і схильностей; організація педагогічного процесу способами підтримки і супроводу).

Реалізація в культурно-освітньому просторі ДНЗ обґрунтованої нами моделі педагогічної системи *передбачала впровадження ритмопластики*, що виступала як фундаментальна основа для формування системи засобів фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) виховання у *традиційних* (ранкова гімнастика, побудки, фізкультурні хвилинки та паузи, заняття з фізичної культури, розваги) *та альтернативних* (казкотерапія, танцювально-рухова терапія, психогімнастика, оздоровчі ігри та вправи, ігри-драматизації і заняття з оздоровчої аеробіки) *формах*, що забезпечили підвищення результативності гармонійного виховання.

У розділі розкривається інтегративна роль ритмопластики, що виражає тілесний рух як відображення внутрішнього світу людини та її взаємодії з соціокультурним оточенням у культурно-освітньому просторі дошкільного закладу в процесі гармонійного виховання позначається в таких компонентах: *моторно-руховий* (забезпечення координованості, ритмічності свобода рухів); *емоційно-образний* (відображення емоційної чутливості до музики і вираження внутрішнього світу рухами); *креативний* (творче виявлення в музичних рухах); *комунікативний* (взаємодія учасників рухової та музично-ритмічної діяльності). Цей засіб забезпечив такі завдання: розвиток ритмічності, координованості рухів, вироблення навичок орієнтації в ігровому просторі, формування природних зв'язків рухів із емоціями, що переживаються; вироблення вмінь відображати рухами особливості музичної форми та зміни емоційного змісту музичних образів, формувати естетичну впорядкованість і завершеність музично-ритмічних рухів; віднайдення різноманітних способів рухового самовираження під час сприйняття музики, удосконалення гнучкості, реалізації накопиченого рухового досвіду в нових ситуаціях, оригінальності рухів при створенні пластичного образу; вироблення готовності до доброзичливої взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, спроможності до емоційно-ритмічного підлаштування до учасників музично-ритмічної діяльності, прищеплення етикетних моделей поведінки.

У четвертому розділі «Експериментальна робота з перевірки ефективності педагогічної моделі системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ» розкривається методика експериментальної роботи; висвітлюється сучасний стан системи виховання та рівень гармонійної вихованості дітей, розкриваються етапи реалізації педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років; дається аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи.

Експериментальна робота з перевірки теоретичних засад дослідження та провадження авторської програми гармонійного виховання здійснювалися протягом 2008–2018 років поетапно: *пошуково-аналітичний* (вивчення історичного досвіду, компаративістський аналіз виховних систем у теорії та історії педагогіки; визначення понятійного апарату і провідних ідей концепції); *проектно-моделювальний* (визначення змістових домінант гармонійного виховання та їх смислове наповнення, розробка теоретичної моделі,

критеріального апарату та методик діагностики); *формувальний* (упровадження теоретичної моделі педагогічної системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ); *завершально-аналітичний* (аналіз й математична обробка, узагальнення результатів та розробка рекомендацій для практики ДНЗ).

У педагогічному експерименті взяли участь 639 респондентів. Було залучено 245 осіб вищих педагогічних навчальних закладів та вихователів, педагогів ДНЗ м. Харкова та Харківської області.

Констатувальний етап був спрямований на: підготовку студентів – майбутніх педагогів дошкільної освіти, вихователів ДНЗ та батьків до участі в експерименті, визначення їх науково-методичного рівня в організації системи гармонійного виховання; з'ясування змісту та технологічних можливостей виховного потенціалу культурно-освітнього простору ДНЗ; визначення вихідного рівня гармонійної вихованості дітей 4–6 років відповідно до визначених компонентів.

За результатами констатувального етапу виокремлено низку труднощів у роботі педагогів різних рівнів, зокрема *організаційних*: науково-методична невідповідність дошкільних навчальних закладів до здійснення комплексної інтеграції фізичного і культурно-духовного виховання дітей дошкільного віку; *мотиваційних*: недостатній рівень сформованості загальної та професійної мотивації до створення відповідної діяльності в культурно-освітньому просторі ДНЗ; *процесуально-методичних*: неспроможність реалізації оновлених методів і форм взаємодії вихователів, дітей та її батьків у гармонійному вихованні; відсутність індивідуального методичного стилю практичної діяльності щодо реалізації окреслених завдань.

Розроблена програма діагностування рівнів гармонійної вихованості за критеріями дозволила визначити вихідний рівень за усіма критеріями і показниками.

Результати діагностичних обстежень показали: високого рівня гармонійної вихованості не виявив жоден дошкільник як експериментальної, так і контрольної груп; достатній рівень продемонстрували 36,1 % осіб експериментальної групи та 34,8 % контрольної; середній рівень – 45,5 % дітей 4–6 років експериментальної групи та 44,6 % контрольної. Відповідно, низький рівень виявлено у 18,3 % дітей експериментальної групи і 20,6 % – контрольної, що дає підстави вважати досліджувану проблему як таку, що потребує корегування та вдосконалення всіх її компонентів.

Формувальний етап дослідження був присвячений упровадженню авторської програми гармонійного виховання дітей 4–6 років шляхом створення культурно-освітнього простору ДНЗ (у взаємодії з вихователями, дітьми та їх батьками). Програма представлена сукупністю теоретико-методологічних і науково-методичних положень спроектованої педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років як інтеграції фізичної (ціннісно-тілесної) та духовної (морально-естетичної) складової, що охоплює цілісний педагогічний процес закладу дошкільної освіти й забезпечує яскраво виражену інтеграцію різних видів діяльності.

Методичне забезпечення програми було представлено: спецкурсом для студентів педагогічних вищих навчальних закладів «Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини»; методичними рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти та батьків «Виховуємо цілісну особистість дошкільника: перші кроки»; комплексною програмою гармонійного виховання дітей 4–6 років «Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини»; оновленими річними планами роботи, сценаріями заходів; методиками психолого-педагогічної діагностики гармонійної вихованості особистості дитини.

Реалізація авторської Програми гармонійного виховання дітей 4–6 років відбувалася шляхом упровадження теоретичної моделі й передбачала мотиваційний, основний, заключний етапи.

На мотиваційному проведена робота зі спеціальної підготовки педагогічного колективу закладу дошкільної освіти та батьків до оновлення змісту, форм та методів гармонійного виховання дітей 4–6 років, а також залучення студентів – майбутніх вихователів педагогічних закладів вищої освіти для оволодіння авторською методикою щодо створення культурно-освітнього простору гармонійного виховання дітей.

Навчання інноваційних методів гармонійного виховання відбувалося через постійно діючу школу педагогічної майстерності «*Виховуємо цілісну особистість дошкільника: перші кроки*», провідною ідеєю якої було створення в ДНЗ культурно-освітнього простору, що забезпечило плідну спільну діяльність усіх його учасників щодо інтенсивного використання оновлених форм, методів і засобів з метою досягнення оптимального фізичного і духовного розвитку дитини. У контексті вивчення спецкурсу було проведено такі заходи: лекції, консультації, засідання педагогічної ради, обмін педагогічним досвідом, засідання «круглих столів», семінари-практикуми, тренінгові заняття за розділами Програми для педагогів.

Ефективними формами роботи стали проведення: *конференцій* «Гармонійне виховання дітей дошкільного віку: питання та відповіді», «Забезпечення духовної та фізичної досконалості дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ЗДО»; *лекцій* «Нормативно-правова база гармонійного виховання дошкільника», «Культурно-освітній простір ЗДО», *консультацій* «Педагогічна взаємодія з дітьми як фактор виховання особистості дошкільника», «Розвиток рухової сфери у дітей дошкільного віку засобами здоров'язбережувальних технологій»; *майстер-класів* «Домашній стадіон», «Спортивні тренажери вдома»: *тренінгів* для самоосвіти батьків «Гармонійне виховання в сім'ї», «Цілісна гармонійна особистість – основна мета виховання дошкільника», практичні заходи художньо-естетичної спрямованості «Диво-дивне – театр», «Ритмопластика як засіб гармонії».

Психолого-педагогічна просвітницька діяльність серед батьків проходила з метою виявлення рівня психолого-педагогічної компетентності щодо реалізації гармонійного виховання разом із педагогічним колективом дитячого садка і була спрямована на: ознайомлення їх із програмою «*Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини*»; стимулювання їх бажання активно й конструктивно брати участь у цьому процесі (дитячих розвагах, святах, роботі батьківського клубу, збагаченні культурно-освітнього простору ДНЗ), що дало реальну можливість

ознайомитися з роботою педагогів та досягненнями своєї дитини в закладі дошкільної освіти; сприяло зближенню педагогічних позицій вихователів та батьків; забезпечило консультативно-просвітницьку роботу з урахуванням потреб, інтересів, рівня педагогічної компетентності на розширення і збагачення знань батьків у царині фізичного, морального, естетичного виховання дітей з метою підвищення психолого-педагогічної культури батьків. Результатом проведення цих заходів стали якісні зміни: осмислення педагогами змісту завдань програми та оволодіння практичними навичками роботи і створення комплексу інформаційно-методичного забезпечення цього процесу.

Важливим напрямом роботи на мотиваційному етапі експерименту було сприяння якісної підготовки *майбутніх фахівців дошкільної освіти у ВНЗ та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів ДНЗ*.

Для реалізації цього напрямку впроваджено в навчальний процес вищих педагогічних закладів освіти спецкурсу *«Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини»*, спрямованого на рішення ключових завдань формування в студентів системи знань, умінь та навичок із проблеми гармонійного виховання дітей 4-6 років, зміст якого представлено темами, зокрема *«Провідні ідеї гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ЗДО»*, *«Теоретичні засади фізичного виховання та духовного розвитку дітей дошкільного віку»*, *«Традиційні та альтернативні форми гармонійного виховання дітей 4–6 років»*; *«Ритмопластика – основний засіб виховання ціннісно-тілесної та морально-естетичної складової особистості дитини»*, *«Музично-ритмічний розвиток дитини 4–6 років»*.

Засвоєння програми спецкурсу сприяло: підвищенню професійної майстерності майбутніх фахівців дошкільної освіти; реалізації виховного потенціалу навчальних дисциплін, що забезпечили фахову підготовку; організації науково-дослідної роботи студентів із визначеної проблеми, яка була представлена тематикою сучасної культури виховання дітей дошкільного віку як нового соціально-педагогічного феномену, зокрема: *«Гармонійне виховання як сходження до культури»* *«Калокогатія сучасності»*, *«Симфонія здоров'я»*, *«Від краси душі до краси тіла»*.

Другий етап (основний) реалізації педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років передбачав безпосереднє впровадження в культурно-освітній процес авторської програми гармонійного виховання дітей 4–6 років *«Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини»*, мета якої полягала в забезпеченні реалізації вимог Базового компоненту дошкільної освіти України щодо гармонійного виховання дітей 4–6 років у поєднанні фізичної (ціннісно-тілесної) та духовної (морально-естетичної) складових через зв'язок рухів із музикою, пластикою, ритмікою, образністю, можливістю імпровізації та самовираженості дітей, що забезпечила вирішення завдань гармонійного розвитку дитини; її духовного становлення через утілення ритмопластики в образи героїв сюжетів. Безумовно, це сприяло позитивному ставленню до свого тіла у різних формах рухової активності.

Для комплексного вирішення завдань гармонійного виховання найбільш дієвим засобом було визначено *ритмопластику*, що гармонійно об'єднувала

ціннісно-тілесну та морально-естетичну складову цілісного розвитку особистості дитини, допомогла сформувати естетичні смаки через красу рухів, утілення образів, сюжетних взаємодій хлопчиків та дівчаток, знайомство з кращими зразками поведінки шляхом залучення до світу мистецтва: театру, музики. Специфікою методики проведення занять із ритмопластики був органічний зв'язок мови рухів із мовою музики, співвіднесення пластичних засобів виразності з фізичними. Високий результат забезпечувався характерними властивостями природи музики (глибокою емоційністю, абстрактністю мови, що дозволило широко тлумачити музичний образ). Важливим завданням було – навчити дітей рухатися відповідно до характеру музики, передаючи її темпові, динамічні, метроритмічні особливості. У розроблених комплексах із ритмопластики використовувалися такі засоби рухової дії як: музично-ритмічні рухи, вправи з предметами (стрічки, м'ячі, султанчики та ін.), елементи хореографії (основні позиції рук та ніг); елементи оздоровчої аеробіки, вправи корегуючої гімнастики, дихальні вправи. Усі ці засоби були об'єднані у комплекси в певній послідовності і використовувалися в ритмопластичних композиціях.

Розроблені ритмопластичні комплекси були впроваджені в усі форми традиційної та альтернативної рухової активності, зокрема:

– *ранкову гімнастику*: «На арені цирку», «У світі птахів», «Спортсмени», «У театрі», «Веселі прапорці», «М'ячі-стрибунці», «Весела хмаринка», «Циркові ведмежата», «Спритний і веселий м'яч», «Гуси», «Буратіно», «Каченята», «Джунглі», «Чарівна чапля», «Пожежники», «Цікава Африка», «Казкова гімнастика»;

– *побудки*: «Усмішка», «Левенята», «Мавпочки», «Зайченята», «Цуценята», «Сонячний зайчик», «Проліски», «Сніжинки», «Жучок», «Гноми», «Колосок», «Кошенята», «Сонячна сопілка», «Сонечкова мама», «Веселі дошкільнята», «Радість», «Каченята», «Мурашки»;

– *заняття з фізичної культури*: «Подорож до Їжачка-Всезнайки», «Ми – малята-мишенята», «У гості до казки «Троє поросят», «У гостях у лісових звірів», «Ми малята спритні й дужі, бо до спорту не байдужі», «Весняні калюжі», «Весела думка – половина здоров'я», «Каченята», «Відвідування ведмежат», «Подорож до країни казок», «Я запрошую діток: «Гайда в казку «Колобок», «Похід до зоопарку», «Джунглі кличуть», «Козацькі розваги», «Відпочинок у селі», «Пожежна безпека», «Подорож до Африки», «Подорож до країни казок»;

– *оздоровчі ігри*: «Уяви та покажи», «Стрибаємо в обійми», «Дзеркало відчуттів», «Міняємось домівками», «Двері», «Невидимки», «Ховаємо вуха, ховаємо ніс», «Йдемо в гості», «Вуха, ніс, п'ятки», «Слухай музику», «Африканська гра», «Рука, голова і коліно», «Чарівне коло», «З голови до п'ят», «Тілесна географія», «З руки на ногу», «Талісман», «Стоп один, стоп два», «Колоди, які котяться», «Повітряний купол», «Ви можете», «Руки, ноги, носи, які танцюють», «Автопортрет на повний зріст», «Весела змійка»;

– *ігри та вправи на основі ритмопластики*: ігри на розвиток рухової динаміки та пластики тіла: «Покажи рух», «Покажи позу», «Поза-статуя», «Чотири стихії», «Запам'ятай свою позу», «Зіпсований телевізор», «Дзеркало»,

«Завмири», «Покажи число»; ігри та вправи на розвиток макрорухів: «Осінь», «Зима», «Весна», «Літо»; ігри та вправи на розвиток мікрорухів: «Парканчик», «Шуліка і курчата», «Гра в камінці»; вправи на розвиток м'язових груп та координацію рухів тіла: «Чапля», «Обруч», «Прогнись», «Ножиці», «Лелека», «Пропелер», «Боротьба», «Плавання», «Куточок», «Циферблат», «Танець змії», «Велосипед», «Диско», «Східний танець», «Рок-н-рол», «Перекасти», «Диригент»;

– *фізкультурні розваги*: «Подорож до лісу», «Допоможемо лісовичку», «Подорож до мами Мишки», «Ми малята – здоров'ята», «У гості до звірят», «Чемпіони», «Хто-хто в рукавичці живе?», «Спорт здоров'я – спорт наш друг», «Ми – веселі діти», «Метелики», «Пригоди слоненят», «У світі дітей», «Щедрий вечір – добрий вечір!», «Джунглі кличуть», «Веселі старты».

Усі зазначені вище форми організації роботи з гармонійного виховання склали оптимальний руховий режим, насичували його емоційно-ціннісним змістом та сприяли гармонійній вихованості дітей 4-6 років: формували в дошкільників систему знань про здоров'я, здоровий спосіб життя (знання ознак здоров'я, ознак захворювання, засобів зміцнення та збереження здоров'я, особливостей їх використання в житті людей), будову власного тіла, забезпечили рухову активність дітей; знання про фізичні вправи, способи їх виконання та використання людьми (знання назв та напрямків рухів, основних елементів техніки, інвентаря та обладнання, необхідних для виконання деяких видів фізичних вправ); виховували духовно здорову особистість через почуття прекрасного в поєднанні фізичного та музично-ритмічного виховання; сприяли творчому втіленню образів у русі, використовуючи імітаційні вправи; формували усвідомлення необхідності турботи про власне здоров'я.

Третій етап – *завершально-аналітичний* – передбачав логічне завершення експериментальної роботи і був спрямований на підведення її підсумку та усвідомлення всіма учасниками освітньо-виховного процесу ефективності впровадження педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітній простір ДНЗ та планування подальшої освітньо-оздоровчої й культурно-виховної діяльності. Інтегрована форма роботи на завершальному етапі була представлена *фізкультурним святом-фестивалем «Краса тіла, краса душі (Гармонія дитинства)»*, спрямованого на комплексну реалізацію широкого кола оздоровчих та виховних завдань, що мала великий позитивний вплив на виховання в дітей інтересу до активної рухової діяльності, сприяла виявленню самостійності та ініціативи при виконанні рухових завдань, досягненню кращих результатів в умовах змагань, вихованню дружби, наполегливості, відповідальності, дисциплінованості та інших морально-вольових якостей. Залучення батьків до безпосередньої участі у святі-фестивалі слугувало пропаганді фізичної і духовної культури серед широких верств населення як краси тіла і краси душі і була однією з активних форм роботи педагогічного колективу дитячого садка з батьками при вирішенні питань гармонійного виховання.

Контрольний етап експериментальної роботи передбачав: визначення стану та рівнів гармонійної вихованості дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ після упровадження в освітній процес педагогічної системи та проведеним комплексом виховних заходів; здійснення порівняльного кількісного

та якісного аналізу рівнів гармонійної вихованості експериментальної та контрольної груп; проведення статистичної обробки отриманих даних засвідчило *позитивну динаміку*, що мала місце в експериментальній групі. У результаті встановлено: кількість дошкільників, які були зараховані до середнього рівня, зменшилась з 45,5 % до 16,5 %, що становить 29 %. А щодо низького рівня гармонійної вихованості, то в експериментальній групі він знизився на 8,2 %, у контрольній групі лише на 3,1 %; навпаки, достатній рівень у дошкільників експериментальної групи збільшився з 36,1 % до 43,4 %, тобто приріст становить 7,3 %, а в контрольній групі – лише на 3,3 % (з 44,6 % до 46,3 %), що зумовлено лише ситуативними причинами. Головна відмінність у показниках між експериментальною і контрольною групами полягає в тому, що у 30 % дітей експериментальної групи виявлено високий рівень сформованості всіх компонентів гармонійного виховання. Отримані результати довели ефективність педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років в культурно-освітньому просторі ДНЗ.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й наукове роз'яснення проблеми гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ, що полягає в обґрунтуванні, змістовній розробці та експериментальній перевірці ефективності відповідної педагогічної системи.

1. Розроблено методологічні засади гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ, що дало змогу визначити методологічні підходи: антропологічний, аксіологічний, екопсихологічний, суб'єктно-середовищний, системно-синергетичний, інтегративно-діяльнісний, які зумовили активізувати у виховному процесі людинотворчі, культуротворчі та духотворчі функції.

2. Здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми гармонійного виховання дітей 4–6 років та обґрунтовано ідеї, щодо визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі у розвитку особистості; збереження дитячої субкультури; створення сприятливих умов для формування зрілості дитини, її базових якостей; визнання пріоритету повноцінного проживання дитиною сьогодення порівняно з підготовкою до майбутнього етапу життя; формування в дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ гуманістичного світогляду.

3. Обґрунтовано концепцію гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі на підставі інтеграції фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) доміант, в основу яких покладені ідеї концепції, яка ґрунтується на положенні про цілісний і всебічний розвиток дитини як процесу інкультурації та самореалізації творчості у спеціально створеному культурно-освітньому просторі ДНЗ підґрунтям якого є об'єднання традиційних (фізичні вправи, фізкультурно-оздоровчі заходи, рухлива гра) та альтернативних (казкотерапія, гра-драматизація, психогімнастика, танцювально-рухова терапія, заняття з оздоровчої аеробіки) форм роботи *ритмопластичними засобами* у видах діяльності (ігрової, рухової, художньо-

естетичної, морально-пізнавальної), які забезпечують її яскраво виражену комплексність. *Гармонійне виховання* дітей 4–6 років визначено як спеціально створений процес цілеспрямованого духовного і фізичного становлення дитини в культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу на основі комплексного використання засобів взаємодії фізичного, морального та естетичного компонентів для цілісного розвитку дитини дошкільного віку. *Гармонійну вихованість* дітей 4–6 років визначено як інтегровану властивість особистості, розвиток фізичних якостей і сформованість знань і вмінь психофізіологічної, духовно-світоглядної, емоційно-ціннісної та діяльнісно-творчої домінант особистості, що забезпечують якісно новий рівень фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) розвитку дитини дошкільного віку.

4. Схарактеризовано особливості культурно-освітнього простору ДНЗ та розкрита його роль у гармонійному вихованні дітей 4–6 років. *Культурно-освітній простір* визначено як систему організації діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку на основі єдності соціальних и предметних засобів з метою розкриття потенційних можливостей, виховання всебічно розвиненої, гармонійної особистості, передбачаючи співпрацю, співтворчість та суб'єкт-суб'єктну взаємодію всіх учасників виховного процесу.

5. Теоретично обґрунтовано, змодельовано процес гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-виховному просторі ДНЗ та визначено педагогічні умови, які забезпечують його ефективне функціонування.

На підставі антропологічного, аксіологічного, екопсихологічного, суб'єктно-середовищного, системно-синергетичного, інтеграційно-діяльнісного підходів обґрунтовано та спроектовано теоретичну модель педагогічної системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку у культурно-освітньому просторі ДНЗ, яка складається з блоків: цільового (загальна концепція і мета); теоретико-методологічного (наукові підходи, завдання і принципи); змістовно-технологічного (зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови) і критеріально-результативного (компоненти, критерії, показники, рівні цілісного розвитку та гармонійної вихованості (ціннісно-тілесної та морально-естетичної) (високий, достатній, середній, низький). Експериментально перевірено ефективність авторської моделі.

Педагогічними умовами ефективного функціонування процесу гармонійного виховання дітей 4–6 років визначено: *організаційні* (цілісне сприйняття дитини в ситуаціях проектування єдиного педагогічного процесу; знаходження способів інтеграції різних видів дитячої діяльності); *оздоровчі* (наявність комплексу достовірної інформації про стан фізичної підготовленості, розвитку психічних процесів у дошкільників; урахування індивідуальних можливостей, потреб, інтересів); *виховні* (варіативність освітнього простору, що забезпечує дитині можливість вибору і прояву самостійності відповідно до інтересів і нахилів; організація педагогічного процесу способами підтримки і супроводу).

6. Визначено критеріальну базу дослідження як сукупність критеріїв і показників, за допомогою яких вимірювався рівень гармонійної вихованості

дітей 4-6 років, – *ціннісно-тілесний* (розвиток рухових якостей; розвиток рухових умінь та навичок; розвиток психічних процесів); *духовно-світоглядний* (система знань про тілесність, духовність, про морально-естетичні цінності; музично-естетичні уявлення); *емоційно-ціннісний* (емоційний розвиток і чуйність; система духовно-моральних цінностей; потреба в музично-ритмічних рухах); *діяльнісно-творчий* (виконання фізичних вправ; музично-ритмічна творчість; розвиток стійких морально-естетичних якостей особистості).

7. Експериментально перевірено педагогічну систему гармонійного виховання дітей 4-6 років у культурно-виховному просторі ДНЗ та розроблено методичне забезпечення цього процесу. За результатами констатувального етапу експерименту виявлено три рівні вихованості всіх компонентів гармонійної вихованості. Доведено, що високого рівня сформованості системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ не виявив жоден дошкільник як експериментальної, так і контрольної груп. Достатній рівень продемонстрували 36,1 % осіб експериментальної групи та 34,8 % – контрольної. Середній рівень – 45,5 % дітей дошкільного віку експериментальної групи та 44,6 % – контрольної. Відповідно низький рівень виявлено у 18,3 % дітей експериментальної групи і 20,6 % – контрольної. Результати констатувального етапу дали підстави вважати стан гармонійної вихованості дітей 4–6 років та рівні сформованості всіх його компонентів як такі, що потребують корегування та вдосконалення.

Формувальний етап дослідження був присвячений упровадженню авторської програми гармонійного виховання дітей 4–6 років шляхом створення культурно-освітнього простору ДНЗ (у взаємодії з вихователями, дітьми та їх батьками), яка представлена сукупністю теоретико-методологічних і науково-методичних положень спроектованої педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років як інтеграції фізичної (ціннісно-тілесної) та духовної (морально-естетичної) складової, що охоплює цілісний педагогічний процес закладу дошкільної освіти й забезпечує яскраво виражену інтеграцію різних видів діяльності.

Реалізація авторської програми виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі відбувалася шляхом упровадження теоретичної моделі й зумовила такі етапи як *підготовчий (мотиваційний)* – спеціальна підготовка педагогічного колективу дошкільного навчального закладу, батьків, а також студентів вищих педагогічних навчальних закладів – майбутніх вихователів, до оновлення змісту, форм та методів гармонійного виховання дітей 4–6 років; *основний (організаційний)* – безпосереднє впровадження в культурно-освітній процес авторської програми з гармонійного виховання дітей 4–6 років «Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини» на основі використання виховного потенціалу різноманітних видів та форм організації роботи з дітьми дошкільного віку і *заключний (рефлексивний)* – результативність упровадження вищезазначених методів, форм і засобів роботи та планування подальшої діяльності.

За результатами поетапного впровадження педагогічної системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ

на контрольному етапі дослідження встановлено, що кількість дітей, зарахованих до середнього рівня, зменшилась із 45,5 % до 16,5 % і становить 29 %. Щодо низького рівня сформованості гармонійного виховання, то в експериментальній групі він знизився на 8,2 %, у контрольній – лише на 3,1 %; навпаки, достатній рівень у дітей експериментальної групи збільшився з 36,1 % до 43,4 %, тобто приріст становить 7,3 %, а в дітей 4–6 року життя контрольної групи лише на 3,3 % (з 44,6 % до 46,3 %) і зумовлений лише ситуативними причинами. Головна відмінність у показниках між експериментальною і контрольною групами полягає в тому, що у 30 % дітей експериментальної групи виявлено високий рівень гармонійного виховання. Одержані результати довели ефективність системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ.

Розроблено і впроваджено науково-методичне забезпечення процесу гармонійного виховання дітей 4–6 років, зокрема: спецкурс для студентів педагогічних вищих навчальних закладів «Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини»; методичні рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти та батьків «Виховуємо цілісну особистість дошкільника: перші кроки»; програму виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ «Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини».

Виконане дослідження не вичерпує вирішення проблеми забезпечення наскрізності в дошкільній і початковій ланці освіти та вивчення й упровадження зарубіжного досвіду в здійсненні гармонійного виховання дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові

результати дисертації

Монографії

1. Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей у культурно-освітньому просторі закладу дошкільної освіти: методологія, теорія, практика : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 348 с.

Навчально-методичні посібники

2. Чаговець А. І. Виховуємо цілісну особистість дошкільнят: перші кроки: навч. метод. посіб. для вихователів ДНЗ та батьків. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2015. 230 с.

3. Чаговець А. І. Програма гармонійного виховання дітей 4-6 років «Краса тіла, краса душі» : Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2016. 334 с.

4. Чаговець А. І. Теорія та методика виховання гармонійної особистості дитини: спец. курс. Харків: NovaPrint, 2018. 54 с

Статті у наукових фахових виданнях

(у тому числі ті, які індексуються в науково-метричних базах)

5. Чаговець А. І. Витоки проблеми здорового способу життя у зарубіжній науково-педагогічній думці. *Духовність особистості : методологія, теорія*

і практика: зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2008. Вип. 4 (27). С. 157–165.

6. Чаговець А. І. Значущість наступності фізичного виховання в розвитку особистості. *Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи* : зб. наук. праць / гол. ред. О. М. Микитюк. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2009. Вип. 31. С. 196–202.

7. Чаговець А. І. Здоровий спосіб життя як умова особистісного розвитку у вітчизняній педагогічній думці XIX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 10 (20). С. 43–46.

8. Чаговець А. І. Розвиток рухової творчості у дітей дошкільного віку. *Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи* : зб. наук. праць / гол. ред. О. М. Микитюк. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. Вип. 36. С. 201–206.

9. Чаговець А. І. Умови збереження та зміцнення професійного здоров'я сучасного педагога. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія* : зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2011. Вип. 32, ч. 2. С. 252–257.

10. Чаговець А. І. Проблема здоров'язбережувальних технологій у науково-педагогічній теорії. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2012. № 36. С. 112–118.

11. Чаговець А. І. Науково-педагогічна проблема заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина XX ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки* : зб. наук. праць / гол. ред. В. С. Курило. Луганськ, 2012. № 22 (257). С. 70–78.

12. Чаговець А. І. Вплив мовленнєвої культури на професійну діяльність майбутніх вихователів. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Педагогічні науки* : зб. наук. праць / гол. ред. Г. В. Локарева. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т., 2013. Вип. 3(21). С. 316–323.

13. Чаговець А. І. Сучасний вихователь ДНЗ: вимоги суспільства до нього. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 34 (87). С. 369–376.

14. Чаговець А. І. Основи управління інноваційним розвитком ДНЗ у контексті людиноцентристського підходу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія* : зб. наук. праць / РВНЗ КГУ. Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 2. С. 343–349.

15. Чаговець А. І. Формування професійної мовленнєвої культури майбутнього вихователя. *Theory and methods of educational management*: електрон. наук. фахов. журнал / Ун-т менеджменту освіти Нац. академії пед. наук. 2014. № 1 (14). С. 91–97. Дата публікації 19.03.2014 року. Сертифікат (№ 29) на публікацію матеріалу на сайті <http://umo.edu.ua/>

16. Чаговець А. І. Особливості управління ДНЗ у парадигмі дошкільної освіти. *Вісник Черкаського університету. Сер. : Педагогічні науки* : наук. журнал

/ Черкаський нац. ун-т імені Б. Хмельницького. Черкаси, 2014. № 25(318). С. 134–138.

17. Чаговець А. І. Компаративістський аналіз теорій та практик фізичного виховання дітей дошкільного віку – історичний аспект. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць / ред. кол. : Т. Д. Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2015. Вип. 1 (1). С. 104–108.

18. Чаговець А. І. Сучасна професійна підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Обрії* : наук.-пед. журнал / Івано-Франківський обл. ін-т післядипломної пед. освіти. Івано-Франківськ, 2015. № 1 (40). С. 99–103.

19. Чаговець А. І. Особенности личностно-центрированного подхода в образовании. *Теорія і методика професійної освіти*: електрон. наук. фахов. журнал / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. 2015. Вип. 8. С. 116–120. Сертифікат на публікацію матеріалів на сайті <http://tmpe.profua.info/>

20. Чаговець А. І. Моніторинг якості професійної підготовки вихователя дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. Вип. 4(73). С. 217–229.

21. Чаговець А. І. Наукові підходи до проблеми взаємодії фізичного морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Херсонський державний університет. Херсон, 2017. Випуск LXXVI Т. 2. С. 35–40.

22. Чаговець А. І. Проблема взаємодії фізичного, морального й естетичного виховання у сучасній дошкільній педагогіці. *Обрії* : наук.-пед. журнал / Івано-Франківський обл. ін-т післядипломної пед. освіти. Івано-Франківськ, 2017. № 2 (45). С. 19–23.

23. Чаговець А. І. Головні ідеї гуманістичного виховання та соціокультурної концепції тілесно-ціннісного фізичного виховання дітей дошкільного віку. *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди ; за заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків, 2017. Вип. 42. С. 228–241.

24. Чаговець А. І. Закономірності і принципи соціокультурної концепції тілесно-ціннісного виховання дітей дошкільного віку у взаємодії з фізичним, моральним та естетичним вихованням. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Педагогіка*. Тернопіль, 2018. № 1. С. 27–33.

25. Chagovets A. I. The problem of the holistic development of a preschool child in the context of the modern concepts of childhood. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018.

26. Чаговець А. І. Вікові особливості формування ціннісного ставлення дошкільників до власної тілесності. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед.

ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 61. С. 314–318.

27. Чаговець А. І. Проблеми гармонічного виховання дітей дошкільного віку в історії педагогічної думки. *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди ; за заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків, 2018. Вип. 42. С. 228–241

28. Чаговець А. І. Аналіз констатувального етапу експериментальної роботи з перевірки ефективності системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі закладів дошкільної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. Вип. 4(85). С. 226–237.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

29. Чаговец А. И. Дидактический аспект профессиональной подготовки будущих воспитателей ДУЗ. *Азимут научных исследований : педагогика и психология* : ежеквартальный науч. журнал / НП ОДПО «Институт направленного профессионального образования». Тольятти, 2015. № 2(11). С. 116–120.

30. Chagovets Alla The content of educational process of modern pedagogical higher schools. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. Kosice, 2016. № 4(3). С. 54–57.

31. Chagovets A. I., Molchanyuk O. V. Analysis of essence, structure functions and educational process in modern pedagogical practice high school. *European Journal of Scientific Research*. Paris University Press, 2016. № 1(13). Vol. II. P. 130–141.

32. Chagovets A. I., Syrova Yu. V. Organizational and pedagogical principles of methodical work in preschool educational establishments of Ukraine (the second half of the 20 th century) // *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine – Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. – Vol. 3. – P. 243-259*

33. Чаговець А., Роганова М. Дослідження актуальних проблем у фізичному і духовному вихованні дітей дошкільного віку. *Vzdelávanie a spoločnosť*. Vydala : Prešovská univerzita v Prešove, 2018. P. 39–45.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

34. Чаговець А. І. Наукові підходи до проблеми формування здорового способу життя у сучасній молоді. *Актуальні проблеми фізичного виховання і спорту* : матеріали VI Всеукр. наукової конф. (м. Харків, 25 листопада 2010 року) / М-во освіти і науки Укр., Харк. нац. пед.ун.-т імені Г. С. Сковороди. Харків : «ОВС», 2010. С. 53–54.

35. Чаговець А. І. Основні умови застосування ігрових технологій у процесі фахової підготовки. *Вища педагогічна освіта у контексті сучасних вимог* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 жовтня 2010 року). Харків : ХГПІ, 2010. С. 15–17.

36. Чаговець А. І. Андрусенко М.П. Утворення компоненту «Я-фізичне» в структурі особистості дитини. *Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України : якість освіти – основа конкурентно-*

спроможності майбутнього фахівця : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ялта, 22–24 вересня 2011 року). Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. Ч. 3. С. 3–7.

37. Чаговець А. І., Яценко В. В. Витоки ідеї заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Педагогіка та психологія : сучасний гуманітарний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 вересня 2012 року) / ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології». Київ, 2012. С. 41–44.

38. Чаговець А. І. Особливості формування здорового способу життя у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми педагогіки та психології* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 7–8 жовтня 2011 року). Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2011. Ч. 2. С. 25–27.

39. Чаговець А. І. Формування інноваційної культури майбутніх педагогів дошкільної освіти. *Сучасна освіта в умовах реформування : проблеми, теорія, практика* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2012 року). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. С. 130–131.

40. Чаговець А. І. Проблема формування здорового способу життя дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачєво, 14–15 травня 2015 року). / ред. кол. : Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачєво : Карпатська вежа, 2015. Т. 1. С. 267–268.

41. Чаговець А. І. Теоретичні аспекти управління процесом формування професійного мовлення майбутніх вихователів. *Інноваційний підхід в управлінні навчальними закладами* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 10 квітня 2014 року). / М-во освіти і науки України, Житомирський держ.ун-т ім. І. Франка, Нац. академія пед. наук України. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 193–196.

42. Чаговець А. І. Зміст дефініції «освіта»: теоретичний аспект. *Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Братислава, Словаччина, 15–18 березня 2016 року). Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2016. Ч. 2. С. 139–140.

43. Чаговець А. І., Апрелева І. В., Молчанюк О. В. Формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх вихователів у ВНЗ. *Здоров'я людини : теоретичні, практичні та методичні аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 17 листопада 2016 року) / Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. Полтава : Астроя, 2016. С. 200–203.

44. Чаговець А. І. Виховні можливості казкотерапії у процесі розвитку дітей дошкільного віку. *Розвиток виховної роботи у сучасному вищому навчальному закладі: змістові домінанти та тенденції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2016 року) / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків : ФОП Петров В.В., 2016. С. 343–345.

45. Чаговець А. І. Теоретичні аспекти взаємозв'язку фізичного, морального й естетичного виховання в дошкільній педагогіці. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Імплементація нових*

стандартів освіти присвячена 50-річчю заснування ХДУХТ : XIV Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 року) Харків : ХДУХТ, 2017. С. 118–119.

46. Чаговець А. І. Модель системи гармонійного виховання дітей дошкільного віку. *Проблема саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2017 року) / Комунал. закл. «Харків. гуманітарн.-пед. акад.» Харків. обл. ради. Харків: ФОП Петров В.В., 2017. С. 178–180.

47. Чаговець А. І. Деякі наукові підходи до управління взаємодією фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами*: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 року) / КЗ «ХГПА» ХОР Харків. обл. ради. Харків : ФОП Петров В.В., 2018. С. 177–180.

48. Чаговець А. І. Аналіз результатів експериментального дослідження гармонійного виховання дітей у культурно-освітньому просторі ЗДО. *Сучасна система освіти і виховання : досвід минулого – погляд у майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 жовтня 2018 року) / ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології». Київ, 2018. С. 41–44.

49. Чаговець А. І. Дослідження гармонійного виховання дитини у культурно-освітньому просторі ЗДО. *Актуальні проблеми інклюзивної освіти в Україні*: зб. наук. праць / за заг. редакцією проф. Зданевич Л. В., доц. Пісоцької Л. С., та ін. Хмельницький : ХГПА, 2018. Вип. 2. С. 241–243.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації Колективні монографії

50. Чаговец А. И. Эколого-оздоровительное воспитание детей дошкольного возраста : монография / И. А. Комарова, В. А. Шишкина, О. О. Прокофьева, М. Н. Дедулевич, А. И. Чаговец ; под общ. ред. В. А. Шишкиной. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2013. – 160 с.

51. Чаговець А. І. Проблема формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (історико-педагогічний аспект) : колективна монографія. Харків : Вид-во «Ранок», 2014. – 217 с.

52. Чаговець А. І. Проблема заохочення дошкільних працівників до професійного самовдосконалення (друга половина ХХ ст.) (історико-педагогічний аспект) : монографія / Г. Ф. Пономарьова, Л. М. Притуляк, А. І. Чаговець. Харків : NovaPrint, 2017. – 186 с.

53. Чаговець А. І. Підготовка вихователів закладів дошкільної освіти від минулого до сьогодення : монографія І. В. Апрелева, А. І. Чаговець, Х. А. Шапаренко, А. І. Харківська, В. В. Яценко; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків, 2018. – 334 с.

54. Чаговець А. І., Роганова М. В. Гармонійний розвиток дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання *Проектування життєвої компетентності учнівської молоді* : монографія за наук. ред. проф. Кузьміної О. В. – Nameln InterGING, 2018. – 362 с. С. 115-131

Навчальні посібники

55. Фізичне виховання дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Пономарьова Г. Ф., Чаговець А. І., Сєдова О. О. – Харків: СПДФО Бровін О.В., 2012. – 114 с. Співавтори Г.Ф. Пономарьова, О.О. Сєдова.

56. Чаговець А. І. Організаційно-методичні аспекти оздоровчої роботи: метод. реком. / Чаговець А. І., Калюжна Т. В., Пронякіна Т. І. Харків : ХГПА, 2014. – 230 с.

57. Чаговець А. І. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ: навч. метод. посіб./ За заг.ред. Г.Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Ч. 3: Діагностика інтелектуальних і мовленнєвих порушень у дітей різних вікових категорій. Харків: ФОП Мезіна В.В., 2017. –381с.

58. Чаговець А. І. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ: навч. метод. посіб. / за заг.ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Ч.4: Психолого-педагогічна діагностика дітей дошкільного віку. Харків, 2018. – 311 с.

АНОТАЦІЇ

Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2019.

Наукове дослідження присвячене теоретичним і практичним аспектам функціонування системи виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ. Здійснено аналіз проблеми цілісного розвитку дитини дошкільного віку в контексті сучасних концепцій самоцінності дитинства.

Обґрунтовані науково-методологічні підходи (антропологічний, аксіологічний, екопсихологічний, суб'єктно-середовищний, системно-синергетичний, інтегративно-діяльнісний) до гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ; на основі історико-педагогічного аналізу стану гармонійного виховання дітей дошкільного віку в історії філософсько-педагогічної думки, визначені особливості виховання дітей на підставі інтеграції, в основу якої покладено принцип калокагатії.

Розкрито понятійний апарат і провідні ідеї концепції гармонійного виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ. На основі визначених закономірностей та принципів до організації процесу виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі ДНЗ визначено сутність гармонійного виховання дітей 4–6 років; схарактеризовано культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти.

Визначено критерії, показники та рівні вихованості дітей 4–6 років; *гармонійну вихованість* дітей 4–6 років – як інтегровану властивість особистості, розвиток її фізичних якостей і сформованість знань і вмінь психофізіологічної,

духовно-світоглядної, емоційно-ціннісної та діяльнісно-творчої домінант особистості, що забезпечують якісно новий рівень фізичного (ціннісно-тілесного) та духовного (морально-естетичного) розвитку дитини дошкільного віку. Зазначені педагогічні умови ефективного функціонування системи гармонійного виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі ДНЗ та розкриті основні методи, форми і засоби.

Обґрунтовано та спроектовано теоретичну модель педагогічної системи, яка складається блоків: *цільового* (загальна концепція і мета); *теоретико-методологічного* (наукові підходи, завдання і принципи); *змістовно-технологічного* (зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови) і *критеріально-результативного* (компоненти, критерії, показники та рівні цілісного розвитку гармонійної вихованості у взаємодії ціннісно-тілесного та морально-естетичного складників (високий, достатній, середній, низький). Експериментально перевірено ефективність педагогічної системи та розроблено методичне забезпечення цього процесу.

Ключові слова: дитина 4–6 років, гармонійна вихованість, система гармонійного виховання, культурно-освітній простір ДНЗ, інтеграція, ціннісно-тілесне та морально-естетичне виховання, методи, форми, засоби гармонійного виховання, ритмопластика, педагогічні умови, результативність системи гармонійного виховання.

Чаговец А. И. Гармоничное воспитание детей 4–6 лет в культурно-образовательном пространстве детского сада – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. Восточноевропейский национальный университет имени Владимира Даля, Киев, 2019.

Научное исследование посвящено теоретическим и практическим аспектам функционирования системы воспитания детей 4–6 лет в культурно-образовательном пространстве детского сада. Осуществлен анализ проблемы целостного развития ребенка дошкольного возраста в контексте современных концепций самооценности детства.

Обоснованы научно-методологические подходы (антропологический, аксиологический, экпсихологической, субъектно-экологический, системно-синергетический, интегративно-деятельностный) к гармоничному воспитанию детей 4–6 лет в культурно-образовательном пространстве ДОУ; на основе историко-педагогического анализа определены особенности гармоничного воспитания детей на основе интеграции, в основу которой положен принцип калокагатии.

Раскрыты основные понятия и ведущие идеи концепции гармоничного воспитания детей 4-6 лет в культурно-образовательном пространстве учреждения дошкольного образования. На основе выделенных закономерностей и принципов организации процесса воспитания детей дошкольного возраста в культурно-образовательном пространстве учреждения дошкольного образования определена

сущность гармоничного воспитания детей 4-6 лет дана характеристика культурно-образовательному пространству ДОУ.

Определены критерии, показатели и уровни воспитанности детей 4–6 лет; гармоничную воспитанность детей 4–6 лет определяем как интегрированное свойство личности, развитие ее физических качеств и сформированность знаний и умений психофизиологической, духовно-мировоззренческой, эмоционально-ценностной и деятельностно-творческой доминант личности, обеспечивающие качественно новый уровень физического (ценностно-телесного) и духовного (морально-эстетического) развития ребенка дошкольного возраста.

Определены педагогические условия эффективного функционирования системы гармоничного воспитания детей дошкольного возраста в культурно-образовательном пространстве ДОУ и раскрыты основные методы, формы и средства.

Обоснована и спроектирована теоретическая модель педагогической системы гармоничного воспитания детей дошкольного возраста в культурно-образовательном пространстве дошкольного учреждения, которая состоит из блоков: целевого (общая концепция и цель) теоретико-методологического (научные подходы, задачи и принципы); содержательно-технологического (содержание, формы, методы, средства и педагогические условия) и критериально-результативного (компоненты, критерии, показатели и уровни гармоничной воспитанности ребенка-дошкольника во взаимодействии ценностно-телесной и морально-эстетической ее составляющих: творческий достаточный, репродуктивный).

Экспериментально проверена эффективность педагогической системы и разработано методическое обеспечение этого процесса.

Ключевые слова: ребенок 4–6 лет, гармоничная воспитанность, система гармоничного воспитания, культурно-образовательное пространство ДОУ, ценностно-телесное и нравственно-эстетическое воспитание, методы, формы, средства гармоничного воспитания, ритмопластика, педагогические условия, результативность системы гармоничного воспитания.

A. I. Chagovets. Harmonious upbringing of 4–6-year-old children in cultural-educational space of PEI (preschool educational institution). – Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Dissertation for a degree of Doctor of Pedagogics by specialty 13.00.07 – theory and methods of upbringing. – Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv regional council, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, 2019.

The scientific research is dedicated to theoretical and practical issues of functioning of 4-6-year-old children upbringing in cultural-educational space of PEI.

The analysis of the problem of holistic preschool children development in the context of current conceptions of the value of childhood itself was studied.

Scientific- methodological approaches (anthropological, axiological, eco-psychological, subjective-environment, system-synergetic, integrative-active) as to the harmonious upbringing of 4–6-year-old, children in cultural-educational space of

preschool educational institution are grounded. Based on the historic genetic analysis of the state of the harmonious upbringing of preschool children in the history of philosophic –pedagogic thoughts the peculiarities of children upbringing in terms of integration, which is based on the principle of kalokagthia, are determined.

The notional instrument and leading ideas of the concept of the harmonious upbringing of preschool children in cultural-educational space of preschool institution are exposed.

Based on the indicated regularities and principals as to the organization of upbringing of preschool children in cultural-educational space of preschool institution, the essence of harmonious upbringing of 4-6-year-old children as specially created process of purposeful spiritual and physical formation of a child in cultural educational space of preschool educational institution in terms of complex use of interaction means of physical, moral and aesthetic components for holistic development of a preschool child, is defined.

The cultural educational space of preschool educational institution is characterized as the system of organization of a child's activity, which functionally models the meaning of his spiritual and physical development on the base of unity of social and subject to supply variety of child's activities to develop him as many-sided harmoniously personality. All these presuppose collaboration, joint creative work and person-to-person cooperation of all participants of educational process and favor the development of children's potential abilities for further self-realization in life.

The criteria, index and levels of upbringing of 4-6-year-old children are identified. Harmonious breeding of 4–6-year-old children is determined as integral ability of a personality, development of his physical qualities and awareness of knowledge and abilities of psychophysiological, spiritual-ideological, emotional-valuable and activity-creativity dominants of personality, that qualitatively new level physical (holistic physical) and spiritual (morally aesthetic) development of a preschool child.

The pedagogical conditions of effective functioning of harmonious upbringing system of preschool children in cultural educational space in preschool educational institutions are determined and the main methods, forms and means are exposed.

The theoretical model of the system of the harmonious upbringing of preschool children in cultural-educational space of PEI are grounded and designed. It consists of blocks such as target (general conception and aim), theoretical-methodological (scientific approaches, tasks and principles), informative-technological (content, forms, methods, means and pedagogical conditions) and criteria-effective (components, criteria, index and levels of holistic development of harmonious manners in interaction (holistic physical and morally aesthetic components (high, adequate, average, low))). The effectiveness of author's model was examined and methodical supply of the process was devised.

Key words: preschool child, system of harmonious upbringing, cultural-educational space of preschool educational institution, holistic physical and morally aesthetic education, methods, forms and means of harmonious upbringing, rhythm plastic, pedagogical conditions, effectiveness of harmonious upbringing system.